

Volwassen worden in Leiden

Volwassenheidsgevoelens van uit- en thuiswonende studenten in Leiden

Bachelorproject 2018-2019

Thesis

26 juni 2019

Casper Lodewijks - 5695694

Vincent Heerink - 5748186

Begeleider: Jolien van Veen

Aantal woorden: 21.700

Universiteit Utrecht

Volwassen worden in Leiden

Volwassenheidsgevoelens van uit- en thuiswonende studenten in Leiden

Bachelor Thesis 2018 - 2019

Datum: 26 juni 2019

Aantal woorden: 21.700

Auteurs

Naam: Casper Lodewijks

Studentnummer: 5695694

E-mailadres: c.t.lodewijks@students.uu.nl

Naam: Vincent Heerink

Studentnummer: 5748186

E-mailadres: v.j.heerink@students.uu.nl

Begeleider

Naam: Jolien van Veen

E-mailadres: j.t.j.vanveen@uu.nl

Universiteit Utrecht

Voorwoord

Het onderwerp van deze bachelor thesis kwam in de eerste gesprekken die wij met elkaar voerde al snel naar voren. Wij kenden elkaar helemaal niet, maar vonden toch vlot een onderwerp waar wij ons beiden in konden vinden. Het was een uitdaging om een jaar lang zo intensief samen te werken met een onbekende partner. Uiteindelijk is deze thesis het resultaat van die samenwerking. Zonder de hulp van onze begeleider, Jolien van Veen, was het nooit gelukt. Wij willen haar graag bedanken voor haar hulp en haar enthousiasme. Het was fijn dat wij altijd bij haar terecht konden. Ook willen wij graag al onze informanten bedanken voor hun tijd en hun verhalen. Ook waarderen wij het ten zeerste dat zij ons geholpen hebben nieuwe informanten te vinden.

Vincent wil alle studenten bedanken die hem tijdens het schrijven van de scriptie bijstonden in het Sjoerd Groenmangebouw, en in het bijzonder Sandra Bood en Yasser Forotan voor hun steun.

Casper wil graag zijn zus, zijn ouders en iedereen met wijze woorden bedanken. Het leven wandelt altijd even de andere kant op. Soms zegt iemand net dát, wat jou op het goede pad houdt. Zonder jullie was het mij nooit gelukt.

Inhoudsopgave

Inleiding	blz. 6
Methoden, populatie en data	blz. 10
Hoofdstuk 1: Theoretisch kader	blz. 12
1.1 Processen rondom identiteitsvorming	blz. 12
1.2 Common sense	blz. 15
1.3 Het belang van volwassenheid	blz. 17
1.4 Volwassenheid in een westerse context	blz. 19
Hoofdstuk 2: Context	blz. 22
2.1 Millennials in de westerse stad	blz. 22
2.2 Studenten in Leiden	blz. 23
2.3 Uit en thuis wonen	blz. 23
Hoofdstuk 3: Complexiteit en kenmerken van volwassenheid	blz. 25
3.1 Complexiteit	blz. 25
3.2 Kenmerken	blz. 27
Hoofdstuk 4: Paradoxen & implicaties van volwassenheid	blz. 33
4.1 Paradoxen	blz. 33
4.2 Implicaties van volwassenheid: duidelijk of niet?	blz. 38
Hoofdstuk 5: Een collectieve zoektocht	blz. 42
5.1 Op zoek naar een kamer	blz. 42
5.2 Het studentenleven	blz. 45
5.3 Een ander mens	blz. 46

Hoofdstuk 6: De dagelijkse realiteit	blz. 47
6.1 Praktische zaken	blz. 47
6.2 Mogelijkheden en uitdagingen	blz. 50
6.3 Individuele antwoorden	blz. 53
Hoofdstuk 7: Discussie & conclusie	blz. 56
Literatuurlijst	blz. 63

Inleiding

“You ought to spend a little more time trying to make something of yourself and a little less time trying to impress people” (Hughes et al. 1985). Deze quote, uit de coming-of-age film *The Breakfast Club*, stelt dat het wijs is om meer bezig te zijn met jezelf te ontwikkelen dan met de verwachtingen van anderen. Volwassenheid speelt een belangrijke rol in de publieke sfeer. Niet voor niets is er in de filmwereld een geheel eigen genre aan films met betrekking tot volwassenheid, genaamd ‘coming of age’. Het zijn films die de overgang van jeugd naar volwassenheid markeren, en gaan over beslissingen over de toekomst (Benyahia, Gaffney & White 2006, 271). Het lijkt erop dat de kijker zich goed kan identificeren met een hoofdpersoon die bezig is met volwassen worden en alle vragen daar omheen.

Aan ‘volwassen zijn’ worden in de media veel betekenissen gekoppeld. Zo wordt volwassenheid in verband gebracht met goed gedrag (FCUupdate 16 januari 2019), opletten wat je zegt (Grievink 13 januari 2019), controle hebben (Voetbalzone 13 januari 2019), mentale stabiliteit (Eijkhout 1 januari 2019) geen besluiteloosheid (Van der Veen 13 januari 2019) en geen nood hebben aan bevestiging (Coutereel 17 januari 2019). Business Insider Nederland geeft zelfs een lijst van negentien tekenen van volwassenheid, waaronder: feedback accepteren, oprechte excuses aanbieden, je agenda goed beheren, respectvol nee zeggen, inleven in anderen, vrienden maken in elke omgeving, binnen je budget blijven, alleen kunnen zijn en ga zo maar door (S. Lebowitz 28 juni 2018). De auteur noemt al deze tekenen ‘niet voor de hand liggend’. Niet alleen lijken deze tekenen uit het luchtledige te zijn gegrepen, het lijkt er ook op dat een volwassene geen emoties heeft en nooit moe kan zijn. Antwoord op de vraag wat tekenen van volwassenheid zijn, lijken dus makkelijk geformuleerd te worden. Ontevreden over bovenstaande omschrijvingen uit de media, besloten wij om zelf onderzoek te doen naar de betekenis en de geleefde ervaring van volwassenheid. Hierbij zijn we geïnteresseerd in de sociale kant van volwassenheid. De centrale vraag in het onderzoek was dan ook: wat zijn verschillende betekenissen, verwachtingen en gedragingen van sociale volwassenheid volgens uit en thuis wonende Nederlandse studenten in Leiden?

Een andere reden om dit onderwerp te onderzoeken heeft te maken met de oorsprong van de antropologie, waarbij er een belangrijke focus was op het exotische. In tegenstelling tot de discipline van de sociologie bestond er bij de antropologie een desinteresse voor de eigen moderne samenleving (Peirano 1998, 111). De discipline is zich gaan ontwikkelen en

antropologen gingen steeds meer de eigen samenleving onderzoeken. Die verandering heet ook wel: “bringing anthropology home” (Peirano 1998, 111). De antropologische gemeenschap lijkt echter nog altijd de drang te hebben om onderzoek te doen naar hen die anders zijn. Antropologisch onderzoek is immers bovengemiddeld gericht op niet-dominante groepen in de samenleving (Strang 2009, 82). Door veel onderzoek op dergelijke groepen te richten, en minder onderzoek te doen naar een dominante groep die het goed voor elkaar heeft in een land, wordt er een proces van ‘othering’ in gang gezet. Aandacht wordt gevestigd op mensen die anders zijn en die het slecht hebben. Wij willen graag bijdragen aan het ‘thuisbrengen’ van de antropologie, door de onderzoekslens op onszelf te richten. Door onderzoek te doen naar het onderwerp volwassenheid proberen we geen minderheidsgroep te verbijzonderen, maar iets te zeggen over ons allemaal.

Historisch gezien, wordt jeugd en het proces van volwassenwording die zij doormaakt, door academici vooral beschreven als riskant. Een voorbeeld hiervan is Margaret Mead en haar analyse van jeugd op Samoa. Zij probeert de jeugd in een westerse context beter te begrijpen door onderzoek te doen naar jeugd in een niet-westerse context. Mead stelt dat de jeugd op Samoa op een andere manier bekeken wordt dan de jeugd in de Verenigde Staten. In de Verenigde Staten vormt de jeugd een risico voor de gevestigde orde en kan daar zelfs mee in conflict staan. De jeugd op Samoa wordt juist gezien als speels, creatief en open (Mead 1928). Ook andere antropologen hebben onderzoek gedaan naar jeugd in niet-westerse culturen met als doel het beter begrijpen van de jeugd in de westerse context van de onderzoekers. Gilmore (1990) beschrijft hoe jongens in verschillende culturele contexten fysiek uitgedaagd worden. De manier waarop zij deze uitdagingen aangaan, moet kenbaar maken dat zij zich mannelijk en dus volwassen op kunnen stellen. Schlegel & Barry (1991) benadrukken dat uit antropologisch onderzoek is gebleken dat in niet-westerse culturen vooral trouwen en het krijgen van kinderen gezien worden als belangrijke stappen in de transitie naar volwassenheid. Ons onderzoek is gefundeerd op dit voorgaande onderzoek, maar heeft een directere focus op een westerse doelgroep. In deze thesis probeerden wij dan ook om het bestaande onderzoek aan te vullen met etnografische beschrijvingen juist van deze westerse doelgroep zelf. Zo hopen wij aan het idee van volwassenwording in het Westen meer diepte en nuance toe te kunnen brengen.

Het specificeren is bij een antropologisch onderzoek erg belangrijk. Wij hebben ervoor gekozen om het onderzoek te specificeren naar een leeftijdsgroep op een specifieke plek: studenten in Leiden. In de context zal duidelijk worden welke overwegingen aan de basis van deze specificatiekeuze staan. Hoewel dit dus een gespecificeerd onderwerp is, geven wij tóch

inzicht in een breder maatschappijstructuur. Volwassenheid is immers iets dat niet enkel bij studenten aan de orde is, maar iedereen in de samenleving bezighoudt.

In dit onderzoek willen we in kaart brengen hoe studenten over volwassenheid denken. Er is dus sprake van een ‘emic perspective’. Bij een emic perspective is het belangrijk dat de data die verzameld wordt voornamelijk gebaseerd is op de ideeën van de onderzoekspopulatie, en niet op die van de onderzoekers (Headland et al., 1990). Om het emic perspective te maximaliseren zal een belangrijke dataverzamelmethode het doen van interviews zijn. Hier hoeft de onderzoeker minder te interpreteren dan bij participerende observatie omdat de onderzoekspopulatie haar gedachten zelf onder woorden brengt. We zullen kijken in hoeverre we participerende observatie als aanvullende methode kunnen gebruiken. Aangezien dit onderzoek tracht de visie van studenten in kaart te brengen, kan het worden gekenmerkt als een exploratief onderzoek. De centrale vraag is bij exploratief onderzoek is volgens Russel Schutt (2011, 38): “Wat is er aan de hand?”. Er wordt een open onderzoeksmodel aangehouden, omdat van te voren niet duidelijk is wat relevant is met betrekking tot het onderwerp. Hierbij zijn kwalitatieve onderzoeksmethoden gebruikelijk (Schutt 2011, 38).

De centrale vraag in ons onderzoek bestond uit verschillende deelaspect. Deze betroffen betekenissen, verwachtingen en gedragingen van Nederlandse studenten in Leiden. Daarnaast hebben wij in eerste instantie onze doelgroep in tweeën verdeeld, in uit en thuis wonende studenten. Het idee daarachter was dat uitwonen een belangrijke stap in het volwassenwordingsproces is en dat dat een interessant verschil in data zou opleveren. Zo dachten wij dat volwassenwordingsproces beter te kunnen begrijpen. Tijdens het verwerken van de data bleek deze opdeling niet de meest interessante en het had niet veel toegevoegde waarde. De deelvragen, die richting hebben gegeven aan de veldwerkfase, hebben in de empirische hoofdstukken dan ook niet langer een structurerende rol.

In het eerste gedeelte van deze scriptie is het theoretisch kader te vinden. Het theoretisch kader is zo ingericht dat het van brede concepten over identiteit steeds specifiekere richting de geleefde ervaring van volwassenheid gaat. Het theoretisch kader begint dus met een overzicht van het concept identiteit en de manier waarop sociale identiteiten worden geconstrueerd. Wij stellen dat het beter is om te spreken van identificatie dan van een statische identiteit, want het is een proces (Jenkins 2014, 4; Hall 1996, 608). Daarna schrijven wij dat identificatie kan bestaan door interacties. Mensen proberen een zelfbeeld te presenteren en willen in die interactie graag bevestigd worden door anderen (Goffman 1990, 28). Vervolgens maken wij duidelijk dat identificatie op verschillend niveaus kan

plaatsvinden, van een individuele niveau naar meer collectief niveau (Brewer 2001, 117-119). De volgende paragraaf gaat over common sense, een cultureel systeem van impliciete kennis. Identificatie met volwassenheid wordt bepaald door de lokale common sense (Geertz 1975, 222). Binnen de Nederlandse common sense is er de laatste decennia spraken van een nieuwe politiek-economische situatie die bepalend is voor de identificatie als volwassene (Sukarieh & Tannock 2014, 465). In de derde paragraaf wordt het belang van volwassenheid uiteengezet. Dit belang is binnen de verschillende sociale wetenschappen uitgebreid bestudeerd. De twee meest voorkomende kenmerken van volwassenwording die hieruit voortgekomen zijn, zijn zelfredzaamheid en het aankunnen van verantwoordelijkheid (Arnett 1994, 214). In de laatste paragraaf worden specifieke concepten besproken die bruikbaar zijn in de analyse van de betekenissen en ervaringen van volwassenheid. Belangrijk zijn de concepten van *Rites de Passage* (Turner 1967) en *emerging adulthood* (Arnett 2000). Het theoretisch kader wordt gevolgd door het contexthoofdstuk, waarin keuzes voor de doelgroep en de plek worden gerechtvaardigd. Ook wordt daar meer informatie gegeven over de specifieke context waarin het onderzoek plaatsvond.

In de hierop volgende empirische hoofdstukken wordt de data uit het veld geanalyseerd. De eerste twee empirische hoofdstukken richten zich op de betekenissen die door Leidse studenten aan volwassenheid worden gegeven. De laatste twee empirische hoofdstukken richten zich op de geleefde ervaring van volwassenheid van Leidse studenten. Ten slotte wordt de thesis afgesloten met een hoofdstuk waarin conclusies over de data worden getrokken en bediscussieerd. Hier zal blijken dat Leidse studenten, in tegenstelling tot wat de quote uit *The Breakfastclub* doet vermoeden, wel degelijk tijd aan persoonlijke ontwikkeling besteden en dat etnografisch beschrijven het onaanraakbare idee van volwassenheid tastbaar kunnen helpen maken.

Methoden, populatie en data

Tijdens ons onderzoek hebben wij verschillende antropologische methoden gebruikt. Deze antropologische methoden zijn kwalitatief en flexibel, waardoor zij menselijk contact mogelijk maken (Boeije 2010, 13). Zij helpen tot een beter begrip te komen van sociale fenomenen zoals mensen die beschrijven. Bovendien zijn de geproduceerde data rijk en descriptief. Door gebruik te maken van kwalitatieve methoden, hebben wij kunnen analyseren hoe onze participanten omgaan met de vraagstukken die wij hen voor hebben gelegd.

De belangrijkste methode is in praktijk niet participerende observatie gebleken. Het was moeilijk om deel te nemen in andermans proces van volwassenwording, omdat dat proces lang duurt en vaak niet op specifieke momenten herkenbaar is. Wel hebben wij ons best gedaan om zo goed mogelijk rapport met onze participanten op te bouwen. *Hanging out* is een beter toepasbare methode gebleken. Daarnaast hebben wij tijdens het veldwerk veel veldnotities, waarin wij kort hebben genoteerd wat er zoal te zien was (DeWalt & DeWalt 2011, 165). Deze bondige notities hebben wij vervolgens uitgewerkt tot bruikbare aantekeningen, waarmee de vergaarde data aangevuld kon worden.

Naast hanging out hebben wij vooral interviews met participanten gehouden. Wij hebben voornamelijk ongestructureerde interviews met hen afgesproken, waarbij wij beiden gebruik maakten van interviewgidsen. Deze hadden wij van te voren op elkaar afgestemd en hielpen ons de gesprekken lopende te houden. Ook hielpen deze gidsen ons alle te bespreken onderwerpen aan bod te laten komen. Wel waren wij ons ervan bewust dat het belangrijk was de gesprekken ten alle tijden zo open mogelijk te laten en zo min mogelijk controle op het gesprek en de participant uit te oefenen (DeWalt & DeWalt 2011, 139). Om aan de participanten duidelijk te maken dat het om een interview ging, was het van belang dat wij hen daarover informeerden en om hun toestemming vroegen. Door middel van *informed consent* konden wij tevens om toestemming vragen het gesprek op te nemen, zodat wij het nadien konden transcriberen en coderen. Vincent heeft voor zijn eigen duidelijkheid *mindmaps* gebruikt. Hij heeft informanten mindmaps laten maken en die daarna als leidraad bij het interview gebruikt. Casper heeft dat niet gedaan.

Onze onderzoekspopulatie besloeg alle mensen die in Leiden een WO of een HBO. Toegang tot deze doelgroep probeerden wij te verkrijgen door verschillende technieken, zoals die in Boeije (2010, 39-40) zijn besproken, toe te passen. Deze wervingstechnieken waren erg divers en zijn zowel online als offline te gebruiken. Door middel van social media, voornamelijk WhatsApp, kwamen we relatief makkelijk in contact met de populatie. Dit contact zoeken werd ondersteund door gate-keepers, die ons in hun studentenleven konden

introduceren aan anderen. Zo maakten we dus ook gebruik van de sneeuwbal methode, die ook wel de netwerk methode wordt genoemd. Deze stelde ons in staat om via een eerste aantal participanten steeds meer participanten te leren kennen, zodat onze populatie door actief te netwerken steeds groter groeide.

De data die uit onze dataverzameling is voortgekomen, is per methode en per plek geordend. We hebben lijsten van informanten, locaties en activiteiten bijgehouden. Ideeën die wij tijdens het veldwerk opgedaan hebben, zijn in aparte documenten bijgehouden. Zo konden wij deze tijdens de latere fasen van het onderzoek makkelijk terugvinden (DeWalt & DeWalt, 123). Aan de hand van open codering konden we verschillende stadia van de dataverzameling afsluiten, na verzadiging. Open codes en het analyseren hiervan hielp ons om vervolg te geven aan de dataverzameling. Deze open codes hebben wij uiteindelijk gebruikt voor axiale en selectieve codering. Het coderen hebben wij gedaan aan de hand van het coderingsprogramma Nvivo.

Hoofdstuk 1: Theoretisch kader

Zoals in de inleiding aangegeven zal in het theoretisch kader eerst het concept identiteit worden behandeld. Hier wordt aan de hand van een aantal stappen beargumenteerd hoe identiteit wordt geconstrueerd. Hierop voortbordurend zal het concept volwassenheid aan de orde komen, door een theoretisch overzicht van het concept te geven. Tenslotte kijken we specifiek naar de relatie tussen student en volwassenheid. Bij het gehele theoretische kader zal de antropologische discipline en de daarbij horende theorieën de basis vormen.

1.1 Processen rondom identiteitsvorming (Vincent)

De betekenis van identiteit is lastig te duiden. Een zoektocht naar de betekenis van het begrip mondt uit in een veelheid aan betekenissen afhankelijk van het theoretische paradigma waarbinnen geschreven wordt (Brewer, 2001; 115). Verschillende disciplines wisselen de betekenis van identiteit niet uit, maar houden het bij hun eigen traditie. Er bestaat geen eenvoudige, gedeelde betekenis van het concept identiteit. De meeste wetenschappelijke publicaties betreffende identiteit houden zich bezig met de functie van de ‘self’ als dynamisch construct die de relatie tussen de maatschappij en het individuele gedrag medieert (Hogg et al., 1995; 262). Bij de manier waarop dit wordt gedaan wordt verschillend nadruk gelegd op cognitieve processen versus groepsprocessen en intragroeps- versus intergroepsverschillen als onderdelen van de identiteit (Brewer, 2001; 116). Overwegende dat de betekenis van (sociale) identiteit sterk uiteenloopt, zullen we een theoretische lijn aanhouden in deze paragraaf die zo veel mogelijk van toepassing is op het onderwerp volwassenheid. We pogen met deze paragraaf een logische opbouw te geven die duidelijk maakt hoe identiteit ‘geconstrueerd’ wordt. De constructie van identiteit is een welbekend fenomeen binnen de antropologische discipline (Eriksen, 2002; 67).

Proces en interactie

Volwassenheid zou kunnen worden gezien als een sociale identiteit die wordt geconstrueerd. Maar wat is identiteit? Richard Jenkins schreef het veel geciteerde boek *Social Identity*. Volgens hem is identiteit *the human capacity to know who's who* (Jenkins 2008, 4). Het gaat over begrijpen wie we zijn en wie anderen zijn, maar ook over weten wat anderen denken over wie we zijn: een classificatie waarbij duidelijk moet worden hoe de sociale wereld is ingedeeld, zowel op individuele als collectieve basis. Aan de hand van Jenkins' volgende

quote: “It is a process – identification – not a ‘thing’. It is not something that one can have, or not; it is something that one does.” kan worden geconcludeerd dat identiteit gaat over een proces, waarbij iets wordt gedaan (Jenkins 2008, 4). Ook Stuart Hall (1996, 608) benadrukt dat identificatie een proces is, en niet iets dat vaststaat bij geboorte. Identiteit blijft altijd ingebeeld en incompleet. Het is altijd onderhevig aan verandering. Om die reden stelt Hall dat er beter gesproken kan worden over identificatie in plaats van identiteit.

Het construeren van een vaste identiteit door verschillende ‘divided selves’ samen te brengen tot één, vervult het verlangen naar compleetheid (Pozarlik 2013, 78). Deze manier van identiteitsconstructie houdt rekening met de fluiditeit van de samenleving. De sociale orde is continu aan verandering onderhevig: “Living in a society, which does not provide a safe haven from pressure of answering the daily existential question of who I am, reinforces temporality and an open-ended character of identity construction” (Pozarlik 2013, 78). Identiteit is permanente (her)definiëring van betekenisvolle categorieën, aldus Pozarlik. Jennifer Silva (2012, 1) concludeerde aan de hand van interviews met de arbeidersklasse dat er sprake is van toenemende onzekerheid met betrekking tot het volwassen zijn. Silva stelt dat dit te maken heeft met het verdwijnen van de traditionele samenleving. Dit sluit aan op het idee dat een samenleving zonder vaste kaders zorgt voor een onzekere identificatie.

Identiteit kan alleen bestaan in relatie tot de samenleving, en dus tot anderen. Interacties met en verwachtingen van anderen zijn dus van invloed op identificatie. De theorieën van Erving Goffman over ‘dramaturgy’ zijn hierbij zeer relevant. Goffman schrijft in *The presentation of self in everyday life* over hoe mensen elkaar graag willen bevestigen in hun acties. Mensen vervullen in hun gedrag een bepaald zelfbeeld dat ze willen hebben, en daarin willen ze bevestigd worden door een publiek (Goffman 1990, 28). ‘Destructieve informatie’, zoals Goffman dat noemt, bestaat uit informatie die het beoogde zelfbeeld ter discussie zou kunnen stellen. De deelnemers zullen voorkomen dat deze informatie – dat wil zeggen informatie die het beeld van iemand onderuit haalt – tot stand komt (Goffman 1990, 20). Het zelfbeeld wordt dus gevormd in de relatie tot anderen. Het idee van een ‘performance’ die moet worden gedaan door een individu, sluit aan op het idee dat identiteit iets is dat je doet (Jenkins 2008, 4). Hoe iemand zijn of haar identiteit wil presenteren, is afhankelijk van de verwachtingen van anderen ten opzichte van die identiteit. Volgens Mead en Goffman zijn er twee motivaties die het conformeren van gedrag stimuleren: verlangen naar correct zijn en verlangen naar de waardering van anderen (Jenkins 2008, 149). Beiden vinden plaats in socialisatie en geven een verlangen naar ‘belonging’ aan: het gevoel ergens bij te horen. Hetgeen in de omgeving de norm is, zal bepalen waaraan men zich dient te

conformereren (Jenkins 2008, 149). Niet-conformerend gedrag is voor hen die het meest zeker zijn van hun groepsidentiteit, het makkelijkst. Door niet te conformeren wordt er immers een risico genomen waardoor die identiteit bedreigd zou kunnen worden. Wanneer je bijvoorbeeld de volwassen identiteit wilt aannemen, maar iets doet wat door veel mensen wordt gezien als onvolwassen, kan het zijn dat die volwassen identiteit niet wordt erkend. Mensen die nog niet zeker zijn van een identiteit zullen meer hun best moeten doen om deze uiteindelijk toch te bevestigen tegenover anderen. Zij zullen dus de mensen zijn die zich het meest zullen conformeren aan de norm.

Individueel en collectief

Brewer (2001, 117-119) beschrijft hoe identiteitsconstructies op verschillende niveaus kunnen worden bekeken. Ze heeft het over *person-based*, *relational*, *group-based* en *collective* sociale identiteiten. De eerste twee betreffen identificatie op individueel niveau. Dat wil zeggen: het proces van identificatie zegt puur iets over hoe een individu is. Bij *person-based* gaat dit voornamelijk over het 'self-concept': Wat voor soort persoon ben ik? Wat zegt het lidmaatschap van een bepaalde groep over mij? Relationele sociale identiteiten zeggen ook iets over hoe een individu is, maar hebben alleen betekenis ten opzichte van een ander. Dit betreft interpersoonlijke relaties zoals een moeder-zoonrelatie. De betekenis van de rol van de moeder is compleet afhankelijk van de interactie met de zoon. Groepslidmaatschap is bij relationele sociale identiteiten relevant wanneer zij bestaan uit een netwerk van interpersoonlijke relaties, zoals collega's of familie. Bij *group-based* sociale identiteiten wordt volgens Turner's *self-categorization* theorie de relatie tussen individu en groep omgedraaid (Turner et al. 1987, 50). Bij *group-based* sociale identiteiten is er sprake van een 'gedepersonaliseerde identiteit': de perceptie dat het self compleet deel is geworden van de groepsidentiteit. Individuen nemen tegenslagen en meevallers van de groep aan als hun persoonlijke uitkomsten. Gedragingen en attributen van het individu worden aangepast aan de groep, zodat dat wat de groep unificeert, benadrukt kan worden. Brewer (2001, 119) bespreekt tenslotte de collectieve sociale identiteit. Niet alleen is er bij een collectieve sociale identiteit sprake van het gedeelde ervaringen en interesses (zoals bij *group-based* identiteiten het geval is), ook bestaat er een actief proces van continu hervormen van de identiteit gebaseerd op gedeelde normen, waarden en ideologieën. Leden van een groep 'bereiken' zo een beoogde identiteit die verder gaat dan de gedeelde kenmerken die er in eerste instantie waren. Het idee van een collectieve identiteit vormt de brug tussen groepsidentiteiten en sociale bewegingen (Brewer 2001, 119). Hoewel Brewer gebruik maakt van psychologische theorieën, hebben de

concepten ook betrekking op antropologische literatuur. Anderson (2006) legt aan de hand van zijn boek *'Imagined Communities'* uit hoe dergelijke collectieve identiteiten (imagined communities) worden gevormd en hoe deze door de geschiedenis heen aan verandering onderhevig zijn. Hier wordt ook duidelijk hoe collectieve identiteiten leiden tot collectieve acties.

1.2 Common sense (Vincent)

Bourdieu (1977, 164) stelt dat (culturele) betekenis behoort tot de 'doxa', ofwel common sense, wanneer deze niet expliciet ter discussie gesteld wordt. Het gaat dus over ongeschreven regels. Clifford Geertz heeft het in zijn *Common sense as a cultural system* over hoe antropologen van de ene samenleving, andere, meer traditionele samenlevingen onderzoeken (Geertz 1975, 222). Het verschil tussen die samenlevingen werd vaak gekenmerkt als een verschil in primitiviteit, maar dat zou volgens Geertz veel beter ondergebracht kunnen worden in termen van de mate waarin *systems of thought and action* zijn ontstaan (Geertz 1975, 222). Geertz stelt dat sommige segmenten van de samenleving zó vanzelfsprekend zijn geworden, dat we ons geen samenleving kunnen voorstellen zonder die segmenten. Hij laat weten dat dergelijke segmenten voor de westerse wereld onder andere zijn: natuurkunde, counterpoints, existentialisme, Christendom, engineering, jurisprudentie en Marxisme (Geertz 1975, 222). Dit systeem noemt Geertz *common sense*. Dit gaat over kennis die onuitgesproken is, maar waarvan wordt geacht dat iedereen erover beschikt. Deze kennis verschilt per context: iedere cultuur heeft zijn eigen common sense. Geertz noemt common sense dan ook een cultureel systeem (Geertz 1975, 224).

De werking van common sense wordt door Hannerz (1992, 132) geïllustreerd aan de hand van een voorbeeld over mensen met een dubbele nationaliteit. Zij kunnen goed ervaren wat die nationale identiteiten precies betekenen. Hannerz verklaart dat er om die reden veel mensen met een dubbele nationaliteit stand-comedy doen. Hij legt uit dat er sprake is van twee werelden met een eigen common sense voor deze mensen (Hannerz 1992, 132). Ook mensen die een tijd naar het buitenland zijn geweest en weer terug naar huis gaan, kunnen geconfronteerd worden met een andere common sense dan zij gewend waren. Bij hen liggen de verschillen voornamelijk tussen wat zij zich herinnerden als common sense, en hoe de nieuwe directe omgeving zich gedraagt (Hannerz 1992, 133). Common sense bestaat dus in interactie met anderen, zoals al eerder gesteld.

Overwegende dat het relevant is in wat voor soort common sense-systeem er wordt onderzocht, is het van belang verder te kijken naar de kenmerken van de Nederlandse context

met betrekking tot ideeën rondom identiteit(en). Een belangrijk onderscheid dat Triandis (1989, 1) maakt, is die tussen collectivistische en individualistische culturen. Al eerder in deze paragraaf werd benadrukt dat identificatie op verschillende niveaus kan plaatsvinden, van individueel tot collectief. Triandis benadrukt dat in meer collectivistische samenlevingen, identificatie veel meer aan de hand van groepen plaatsvindt, waar in meer individualistische samenlevingen er veel meer persoonlijke constructen bestaan. Volgens Triandis (1989, 509-510) heeft er in de loop van de geschiedenis een verandering plaatsgevonden van een collectivistische naar een individualistische manier van identificatie. Dit laatste, individualistische, raamwerk voor identificatie bestaat vooral in Europa en Noord-Amerika (Triandis 1989, 510). Deze gebieden contrasteren met andere werelddelen, waar identiteiten meer in collectivistische termen worden gedefinieerd. Triandis relateert dit contrast door te erkennen dat er ook veel samenlevingen bestaan die zich ergens op het midden van het individualisme-collectivismespectrum bevinden. Eenzelfde contrast als tussen “The West and the rest” bestaat ook tussen stad en platteland: steden zijn individualistischer dan het platteland is (Triandis 1989, 510). Een onderwerp als sociale volwassenheid, lijkt binnen een context van steden in het westen dus betrekking te hebben op persoonlijke ideeën over volwassenheid van individuen.

We kunnen ook kijken naar de laatste decennia die de common sense van vandaag de dag hebben gevormd. Om jongeren en hun ontwikkeling naar volwassenheid goed te kunnen begrijpen, moet de politiek-economische context waarin zij leven ook in acht worden genomen (Sukarieh & Tannock 2014, 465). Ann Anagnost (2013, 1-2) illustreert de invloed van een veranderende economische context op de manier waarop jongeren zichzelf willen ontwikkelen, aan de hand van jongeren in Oost-Azië. In slechtere economische tijden hebben is het vooruitzicht voor jongeren veel minder rooskleurig en dit heeft vervolgens invloed op de drang naar zelfontplooiing. Sukarieh & Tannock (2014, 465) benadrukken dat in bestaande literatuur de agency van jongeren en hun individuele keuzes voor bepaalde consumptiestijlen wordt overschat. Zij stellen dat het risico hierbij is dat de structuren waaraan jongeren worden onderworpen, worden genegeerd. Het is van belang dat er niet enkel wordt gekeken naar hoe jongeren hun volwassenwording zelf ervaren, maar dat er ook een analyse wordt gedaan naar het “brede structurele terrein”. Een voorbeeld van een aspect dat deel is van dit terrein, is de neoliberale ideologie die door grote instituties en bedrijven is opgelegd aan ‘de jeugd’, een categorie die door diezelfde organisaties ook veel meer is erkend. De auteurs stellen dat deze ideologie zorgde voor afleiding van échte problemen zoals ongelijkheden op het gebied van sociale klasse, etniciteit en gender. De neoliberale ideologie suggereert dat jeugdproblemen

opgelost kunnen worden door “individual, entrepreneurial and skills-based responses” (Sukarieh & Tannock 2014, 465).

1.3 Het belang van volwassenheid (Casper)

Om te kunnen begrijpen welke betekenissen en verwachtingen uit- en thuiswonende Nederlandse studenten aan volwassenheid geven, is het belangrijk te begrijpen wat het belang van volwassenheid is. Waarom worden er betekenissen en verwachtingen aan volwassenheid gebonden? Eenvoudiger gesteld: Waarom is het belangrijk om volwassen te zijn?

De term volwassenheid wordt gebruikt om individuen aan te duiden die ‘volgroeid’ zijn. Het beslaat mensen die ‘opgegroeid’ zijn. De term impliceert zowel een zekere vorm van compleetheid als een afgerond proces. Voordat mensen volwassen zijn, bevinden zij zich in de levensfase die adolescentie genoemd wordt. Adolescentie en volwassenheid worden vaak gezien als zijnde universele fasen in het proces van menselijke ontwikkeling. Volwassenheid verschilt van adolescentie, omdat adolescenten hun ontwikkelingsproces, oftewel hun opgroeien, nog niet afgerond hebben (Herdt & Leavitt in Bucholtz 2002, 532). Nadelig aan deze inkadering is juist dat het mensen direct beperkt en inkadert als mensen die nog niet af zijn, *not-yet-finished human beings* (Bucholtz 2002, 529). Er bestaan dan ook verschillende stadia in het proces van volwassenwording die ieder met eigen termen worden gekenmerkt. In eerste instantie lijken deze verschillende fasen duidelijk, maar vaak zijn zij dat juist niet (Burton 1997, 209). Dat blijkt uit de verschillende ervaringen van mensen die het proces al doorgemaakt hebben. Niet iedereen ervaart zijn of haar tienerjaren als een aparte levensfase, die zich onderscheidt van de periode ervoor of de periode erna (Burton 1997, 209). Dit komt door contextuele verschillen: sommige tieners ontwikkelen al op jonge leeftijd vaardigheden die hen in staat stellen voor zichzelf te zorgen en met volwassenen om te gaan. Voorbeelden waarin dat van belang is, zijn benarde economische situaties waarin tieners op jonge leeftijd een eigen inkomen moeten hebben, zodat zij en hun familieleden zich van de eerste levensbehoeften kunnen voorzien. Het ontwikkelen van deze vaardigheden maken jongeren rechtstreeks van kind naar volwassene (Burton 1997, 209). Het idee van volwassenheid als sociaal construct dat bereikt wordt na het doorlopen van een bepaald proces, past perfect binnen het paradigma van het sociale constructivisme. Binnen de verscheidene sociale wetenschappen is er bij onderzoek naar de overgang van onvolwassene naar volwassene, op andere deelonderwerpen gelet (Arnett 1994, 213). In zijn overzichtsartikel zet hij dit helder uiteen en biedt hij verschillende auteurs als handvatten aan. In de volgende alinea zal bondig de geschiedenis van dit onderzoeksveld besproken worden.

Sociologisch onderzoek heeft zich vooral gericht op specifieke overgangen van de ene identificatie naar de andere. Voorbeelden van de onderzochte transitie zijn het afronden van scholing, het toetreden tot de arbeidsmarkt, het vestigen van een eigen huishouden, trouwen en het krijgen van kinderen (e.g. Hogan & Astone 1986; Stephenson 1979; Modell 1991). Uit antropologisch onderzoek is gebleken dat in niet-Westerse culturen vooral deze laatste twee benadrukt worden in de transitie naar volwassenheid (Schlegel & Barry 1991). Ook hebben antropologen uitdagingen van mannelijkheid onderzocht, waarbij er van jongens verwacht wordt dat zij laten zien dat zij dat zij zich mannelijk en dus volwassen kunnen opstellen (Gilmore 1990). Psychologisch onderzoek heeft zich vooral gericht op de cognitieve (Schaie 1982), emotionele (Frank, Avery & Laman 1988) en gedragsmatige (Jessor, Donovan & Costa 1991) aspecten van transitie. Uit deze verschillende onderzoekstradities zijn twee aspecten naar voren gekomen die belangrijk zijn tijdens het proces van volwassenwording: ten eerste een beweging richting autonomie en ten tweede betrouwbaarheid van individuen (Arnett 1994, 214). Het belang van deze aspecten komt vooral duidelijk naar voren in de geleefde ervaring van volwassenheid en juist die ervaring vormt het onderwerp van ons onderzoek. Uit sociaalwetenschappelijk onderzoek is gebleken dat het voor cognitieve en emotionele volwassenheid belangrijk is dat jongvolwassenen onafhankelijk van hun ouders worden (Grotevant & Cooper 1986). Dit hoeft geen complete vervreemding van de ouders te betekenen, maar meer een totstandkoming van wederkerigheid en gelijkheid ten opzichte van de ouders. Verder is het ook van belang dat jongvolwassenen emotionele en fysieke intimiteit met een gekozen partner opbouwen en samen met deze partner een eigen leven op bouwen (Arnett 1994, 214). Dit soort ideeën zijn onderdeel van de common sense en lijken in de dagelijkse beleving dan ook heel vanzelfsprekend. De lokale common sense is dan ook bepalend voor de ervaring van volwassenheid.

Binnen verschillende common senses van over de hele wereld is geobserveerd hoe jongens een set van uitdagingen moeten voltooien om te bewijzen dat zij klaar zijn voor het leven als volwassen man (Gilmore 1990 in Arnett 1994, 213). Gilmore heeft in zijn analyse van verschillende case studies een belangrijk thema in dit soort overgangsrutuelen voor jongens gevonden. Tijdens de rituelen moeten jongens bewijzen dat zij anderen kunnen voorzien, kunnen beschermen en kinderen kunnen verwekken (Gilmore 1990 in Arnett 1994, 214). Bovendien zijn de rituelen niet alleen voor jongens en ondergaan ook veel meisjes belangrijke transitie momenten, al zijn de rituelen voor jongens vaak uitgebreider. Volgens Gilmore (1990 in Arnett 1994, 214) komt dit doordat meisjes biologische markerings hebben die laten zien dat zij klaar zijn voor het krijgen van kinderen en dus ook voor het huwelijk.

Daarnaast moeten zij vaak laten zien dat zij in staat zijn om voor kinderen te zorgen en een huishouden lopende kunnen houden (Schlegel & Barry 1991 in Arnett 1994, 214). Deze jonge mensen staan op het punt volwassenheid te bereiken, maar bevinden zich nu nog middenin het proces dat blijkbaar sterk bepaald wordt door gender. Wij zullen verder niet specifiek letten op dat gender aspect van volwassenwording. Ons kernonderwerp is volwassenheid en volwassenheid heeft dan ook een overkoepelende functie. Wij zijn ons ervan bewust dat alle ervaringen door gender beïnvloed worden, maar zijn van mening dat het gender aspect een eigen, verdiepend onderzoek behoeft.

1.4 Volwassenheid in een westerse context (Casper)

Veel sociaalwetenschappelijk onderzoek heeft dus laten zien dat de meeste niet-westerse culturen het huwelijk als belangrijkste signaal voor een volwassen status beschouwen. Bovendien hebben veel niet-westerse culturen een gestructureerde set van eisen waar jonge mensen aan moeten voldoen om als volwassene beschouwd te worden (Schlegel & Barry 1991 in Arnett 1994, 214). Deze paragraaf biedt handvatten aan om juist die westerse context te kunnen beschrijven en analyseren.

De term *Rite of Passage* werd oorspronkelijk gebruikt om rituelen die een transitie beschreven, te duiden. Dergelijke transities kunnen slaan op een enkele persoon of een groep mensen, die van de ene status naar de andere bewegen (Tzanelli in Ritzer 2007, 3932). Al snel werd de term ook door andere disciplines gebruikt, waardoor zij een wat bredere definitie heeft gekregen. Arnold Van Gennep beschreef de term als eerste in *Les Rites de Passage* (1909). Daarin onderzocht hij overgangen in identiteit, zoals geboortes, de puberteit, trouwerijen en de dood, evenals gezamenlijke vieringen omtrent de overgang van seizoenen, zoals Pasen (Tzanelli in Ritzer 2007, 3933). Een rite of passage bestaat uit drie fasen: separatie, liminaliteit en re-integratie. Tijdens de fase van separatie neemt het individu of de groep afstand van hun vorige status. Vaak hoort hierbij dat zij zich afzonderen van de 'gewone' samenleving en alledaagse gang van zaken. Liminaliteit is de fase tussen twee statussen in. Mensen die zich in deze fase van een rite of passage bevinden, hebben de ene identiteit al achter zich gelaten, maar hebben de andere, nieuwe identiteit nog niet aangenomen. Dit wordt vaak gezien als de meest interessante fase, omdat het mensen bepaalde, ongewone eigenschappen toebedeelt. Re-integratie is de laatste fase en beslaat de periode waarin het individu of de groep terugkeert naar de samenleving en het 'gewone'. Eenmaal teruggekomen, is de nieuwe status in vol effect. De inhoud en de gevolgen van de verschillende onderdelen van rites of passage kunnen per rite sterk van elkaar verschillen. Het

is een flexibele term die in veel sociaal wetenschappelijke contexten toegepast is. Twee van de belangrijke antropologen zijn door deze theorie van Van Gennep beïnvloed: Victor Turner en Mary Douglas (Tzanelli in Ritzer 2007, 3933). Turner heeft specifiek de tweede fase, die van liminaliteit, uitgewerkt. In zijn onderzoek lag de nadruk op het belang van liminaliteit op de hele gemeenschap en de gevaren die liminaliteit poseert ten opzichte van de sociale orde (Turner 1967). Douglas' connectie met rite of passage lijkt in eerste instantie minder duidelijk, maar is toch sterk verbonden aan die theorie. Zij schreef over "dirt" en de manier waarop dat gebruikt wordt om grenzen tussen sociale categorieën aan te brengen. "Dirt" bevindt zich volgens Douglas als het ware tussen twee situaties in, oftewel in een liminale fase (Douglas 1966). In ons geval lijkt de periode waarin mensen studeren, een zekere fase van liminaliteit. Studenten scheiden zich af van het 'gewone' door bijvoorbeeld samen met andere studenten in aparte huizen te gaan wonen. Vandaar maken zij vervolgens hun "studententijd" door. Dit begrip zal in de empirische hoofdstukken uitgebreid aan bod komen. Kort gezegd geeft het studenten een vrijheid die zij in de vorige fasen nog niet hadden. Na afloop van een studie, gaan studenten op zoek naar een andere woonlocatie. Tevens komen zij de arbeidsmarkt binnen, waardoor zij re-integreren in het 'gewone'.

Dit alles laat zien vanuit welk antropologisch perspectief het meeste onderzoek naar een overgangsfase uitgevoerd is. Er zijn opvallend weinig etnografische casussen naar onze specifieke doelgroep te vinden. Studenten in West-Europa, in ons geval in Nederland, lijken tot nu toe nog niet de aandacht getrokken te hebben. Dat de theorie van rite of passage voorheen nog niet veel etnografische casussen opgeleverd heeft om dit onderzoek op baseren, maakte het nodig te zoeken naar een andere theoretische invalshoek. Wel bleef het van belang om de traditioneel antropologische perspectieven in acht te nemen. Die andere invalshoek kwam vanuit de theorie van *emerging adulthood*. Uit verschillende onderzoeken in de Verenigde Staten is gebleken dat slechts een klein deel van de 18 tot 25 jarigen zichzelf als volwassen beschouwt. Verreweg de meeste van deze studies zijn uitgevoerd onder studenten en laten eenzelfde resultaat zien (Nelson et al. 2007, 665). Om de onduidelijkheid die deze populatie in haar eigen status van volwassenheid ervaart, enigszins te kunnen duiden, heeft Arnett de term *emerging adulthood* voorgesteld. Deze term helpt conceptualiseren hoe jonge mensen tussen de 18 en de 25 in Westerse, geïndustrialiseerde samenlevingen de periode volgend op adolescentie doormaken. Arnett definieert *emerging adulthood* als de periode waarin een persoon zelf vindt dat hij of zij de transitie naar volwassenheid begonnen is, maar deze transitie nog niet afgerond heeft. Dankzij *emerging adulthood* worden de criteria dus individueel en subjectief (Arnett 1994, 223). Ook stelt Arnett dat *emerging adulthood* als

aparte levensfase uniek is, met duidelijke eigen kenmerken, bijvoorbeeld in gedrag. Het nemen van risico's is typerend voor emerging adults. Onverantwoordelijk gedrag, zoals de overmatige consumptie van alcohol, schaaft Arnett onder gedrag dat vaak als 'niet-volwassen' gezien wordt (1994, 214). Dit komt omdat dronken mensen een risico vormen voor zowel zichzelf als voor anderen. Dit is niet volwassen, omdat volwassenen de verantwoordelijkheid hebben om bewust met hun eigen zeggenschap om te gaan. Volwassenen hebben immers het recht te doen wat zij willen, zolang ze anderen niet schaden (Arnett 1994, 223). Het alledaagse leven van emerging adults kent vijf kenmerken: ten eerste zijn emerging adults op zoek naar hun eigen identiteit, bovenal op het vlak van werk, de liefde en perspectieven op het leven. Ten tweede ervaren zij een zekere onzekerheid of instabiliteit, bijvoorbeeld door verhuizingen, wisselende relaties met anderen en het kiezen van een studie. Ten derde leven emerging adults voor zichzelf, want ze zijn nog niet gebonden aan een eigen familie of echtgenoot/e. Ten vierde ervaren zij een gevoel van tussenin zitten en ten vijfde hebben zij het gevoel dat veel verschillende mogelijkheden voor hen open staan (Arnett 2000 in Nelson et al. 2007, 665-666). Zoals in de empirische hoofdstukken duidelijk zal worden, zijn vrijwel alle ervaringen van studenten in deze overkoepelende kenmerken te delen. Emerging aduldhood fungeert in deze thesis daarom als theoretische ondersteuning voor de beschrijvingen van de alledaagse levens van studenten in de westerse context van de Nederlandse stad Leiden.

Hoofdstuk 2: Context

In dit hoofdstuk zal relevante informatie over de context van het onderzoek worden gegeven. Het gaat hier meer om specifieke kennis dan in het theoretisch kader. Wij bespreken hoe we een link leggen tussen studenten en “millennials” en wat die link betekent. Daarna presenteren wij informatie over de studentenpopulatie in Leiden, over de mogelijkheden die de hechte studentengemeenschap in die stad biedt en over de woonsituaties waarin Leidse studenten zich bevinden. Ten slotte komt achtergrondinformatie over het uit of thuis wonen aan bod, om een brede fundering te leggen voor de latere analyse van het dagelijks leven van studenten, zoals dat in de empirie naar voren komt.

2.1 Millennials in de westerse stad

Kathleen Shaputis schrijft in haar boek aan de hand van anekdotes dat mensen van de generatie die gelabeld kan worden als ‘millennials’ uniek zijn in hun neiging om volwassenheid uit te stellen. Ze stelt dat verschillende ‘rites of passages’ langer worden dan bij eerdere generaties. Dit zou te maken kunnen hebben met de vroege aanraking met nieuwe media en communicatiesystemen, waar de millennialgeneratie om bekend staat (Shaputis, 2003). Deze ontwikkeling wordt ook door Coté (2000, 3-4) genoemd. Hij schrijft dat een overgang naar volwassenheid steeds moeizamer is geworden. Dit heeft volgens hem te maken met de ontwikkelingen van kapitalisme en globalisering. Dit zou volgens hem als gevolg kunnen hebben dat kinderen zich rechtstreeks naar volwassenheid ontwikkelen, zonder eerst door een fase van adolescentie te gaan. De actuele studentengeneratie wordt voornamelijk vertegenwoordigd door millennials. De gemiddelde leeftijd van studenten die een HBO-bachelor behalen was in 2007 25 jaar (HBO-raad, 2009; 4). Voor millennials wordt over het algemeen een geboortedatum van begin jaren 80 tot eind jaren 90 aangehouden, onder andere door Straus en Howe (2003) die voor millennials het cohort tussen 1982 en 2004 aanhouden. De studentenpopulatie is dus vergelijkbaar met de millennialgeneratie. Shaputis linkt de verandering aan het fenomeen dat millennials langer bij hun ouders blijven wonen. Ze impliceert hiermee dat thuis blijven wonen samenvalt met het uitstellen van volwassenheid. Het feit dat iemand uit of thuis woont zou dus een kenmerk zijn van de mate waarin een persoon volwassen is.

Zoals in de theorie aan de orde kwam, bepaalt het soort culturele systeem de manier waarop men omgaat met identiteiten. Mensen in ‘het Westen’ en in het bijzonder stedelingen, maken gebruik van een individualistisch raamwerk met betrekking tot identificatie (Triandis

1989, 510). Gezien de plaats waarin wordt onderzocht een stad in Europa is, is het waarschijnlijk dat participanten hun sociaal-volwassen identiteit zien als een persoonlijk construct. Het is belangrijk dat deze definiering wordt gezien als deel van een groter geheel dat zou kunnen worden omschreven als ‘het individualistische Westen’. Specifieker is de historische context van de laatste decennia beïnvloed door de neoliberale ideologie (Sukarieh & Tannock 2014, 465). Hierdoor worden individualistische oplossingen voor problemen ook gepromoot.

2.2 Studenten in Leiden

Leiden is een echte studentenstad. Volgens de databank van de gemeente Leiden studeren er in totaal 38.000 studenten aan de Universiteit en de Hogeschool Leiden. Deze gegevens komen van de Dienst Uitvoerig Onderwijs (Gemeente Leiden, 2019). Daarnaast is de Universiteit Leiden de oudste universiteit van Nederland. Over de studenten middelbaar beroepsonderwijs zijn geen actuele cijfers gevonden. Wel is het zo dat er een afdeling van mboRijnland in Leiden gevestigd is, dus ook mbo-studenten zijn in de stad te vinden. De grote hoeveelheid studenten Leiden maakte hen tot een toegankelijke doelgroep. De studentengemeenschap is erg hecht. Dat draagt bij aan het bereiken en het opzoeken van nieuwe informanten. De sneeuwbalmethode was dan ook zeer toepasbaar. Huisgenoten, studiegenoten, vrienden en familie zijn zo direct aanspreekbaar. Bovendien is Leiden goed bereikbaar met het openbaar vervoer. Dit maakte niet alleen de studentenbevolking binnen Leiden heel toegankelijk, ook met thuiswonende studenten kan moeiteloos contact gemaakt worden. De stad kent een actief studentenleven met veel verschillende studentenorganisaties, die voor ons als interessante onderzoekslocaties dienden. Voorbeelden van zulke locaties zijn bestuurskamers, borrelavonden en verengingshuizen. De hechte studentengemeenschap maakt de stad vanuit praktisch oogpunt erg aantrekkelijk om veldwerkonderzoek in te doen.

2.3 Uit en thuis wonen

Iedema en Sanders deden onderzoek naar de verklaringen voor het (eerder) uit huis gaan van jongeren. Zij stellen dat de transitie van wonen bij de ouders naar het verkrijgen van zelfstandige woonruimte onderdeel is van een ruimer proces van volwassenwording (Iedema en Sanders 1996, 1-2). Zij geven hierbij een aantal andere kenmerken van de transitie, maar zien de veranderende woonomstandigheden als het meest directe kenmerk. Immers, jongeren moeten vanaf dat moment zelf hun dagelijks leven structureren. Persoonlijke noties over volwassenheid kunnen verschillen. Toch biedt de uit-en-thuisdichotomie een interessant

perspectief. Studenten moeten allemaal de keuze maken waar te gaan wonen. Zij hebben dan ook allemaal eigen redenen en bepalen zelf hoeveel waarde zij aan het uit wonen hechten. Bij elke student speelt bij de keuze uit of thuis te gaan wonen het volgende thema mee: de financiële stand van zaken. Door een grote stijging in prijzen op de woningmarkt, zijn de kosten van het leven in een studentenkamer enorm gestegen. De gemiddelde woonlasten voor studenten zijn vanaf het collegejaar 2012-2013 jaarlijks met 2,8 procent gestegen (Misérus, 2018). De gemiddelde huurprijs ligt boven de 400 euro per maand. Dat was nog nooit eerder het geval. Wel zijn er grote prijsverschillen tussen de steden waar studenten opleidingen kunnen volgen. Zo daalt de huurprijs in Leeuwarden en Maastricht, terwijl de huurprijs in Rotterdam maar liefst met 7,4 procent is gestegen. In Amsterdam ligt de huurprijs voor studenten het hoogst: 571 euro per maand. In Leiden is de gemiddelde huurprijs 367 euro per maand volgens Kamernet (Kamernet, 2018). De stad is daarmee heel gemiddeld en staat op de 12e plek van de 23 steden. De beslissing om op kamers te gaan wonen of niet hangt dan ook sterk af van deze maandelijkse huurprijs, het is een factor waar studenten rekening mee móeten houden bij het maken van hun keuze (Misérus, 2018). Het grote verschil in kosten, maakt de drempel om op kamers te wonen in Amsterdam hoger dan in Maastricht. Deze externe factor heeft op zich weer invloed op de betekenis van uit huis wonen ten opzichte van volwassenwording. Tijdens de veldwerkfase is hier dan ook veel met informanten over gesproken. Met behulp van verschillende strategieën en oplossingen, De beschrijving daarvan is verrijkend en verdiepend voor de data. Ondanks dat het bij de dataverwerking niet het spannendste onderwerp bleek te zijn, bood de uit-en-thuisdichotomie tijdens de veldwerkfase een interessant aanhaakpunt om met onze informanten in gesprek te raken.

Hoofdstuk 3: Complexiteit en kenmerken van volwassenheid

Vincent Heerink

3.1 Complexiteit

De verscheidenheid aan betekenissen die bestaat rondom het concept volwassenheid wil ik aan het begin van dit hoofdstuk illustreren aan de hand van een fragment van een van de interviews die ik heb afgenomen met een student aan de universiteit Leiden:

I: Denk je dat mensen soms extra hun best doen om volwassen over te komen door bepaald soort gedrag?

A: Absoluut, ja. Ik moet gelijk aan iemand denken [...] Een jongen [...] woont nog bij z'n ouders, die heeft sinds kort verkering met een meisje, zij is zeventien, fucking zeventien [...] alleen ze komt heel vaak over, dat doet ze heel bewust, alsof ze al heel volwassen is, en dan hebben wij allemaal zoiets van: joh doe normaal, je bent nog maar zeventien. En die gozer met wie ze nou een relatie heeft, ja die werkt zes dagen in de week, die maakt zo werkweken van zestig uur en die is takkerijk. Die kunnen bij wijze van spreken morgen een huis kopen. En wij hebben allemaal zoiets van: jongen ff dimmen.

[...]

Als we een weekendje met zijn allen weggaan, gewoon met iedereen, dan gaat zij nooit mee. [...] een poosje geleden waren we een weekendje weg naar België, zoveel bier gedronken en karaoke en alles, [...] en hebben we heel die groepsapp volgespamd met allemaal gifjes en plaatjes van wat daar allemaal is gebeurd [...] en ja zij reageert daar dan nooit op. [...] Ze voelt zich daar gewoon te goed voor. En dan is ze zeventien.

I: Ja precies. En zijn er ook nog dingen gewoon, andere dingen waaraan je dat merkt?

A: Ja [...] gewoon heel haar houding, bepaalde autoriteit straalt ze uit. [...] Ze moet natuurlijk als leraar ook als autoriteit optreden en boven de leerlingen staan. Heel haar uitstraling is best wel volwassen. En dat levert dan wel een beetje scheve blikken op omdat ze zeventien is.

[...]

Haar collega's, die zestig zijn, die ook op die school werken, die moet ze met je en jij aanspreken. Terwijl ze bij wijze van spreken gewoon een leerling kan zijn daar. En dat heeft ze dan wel eens tegen mij verteld dat dat best wel gek is. Maar ze gedraagt zich wel altijd best wel volwassen, dan hebben wij zoiets van: meh doe normaal, je bent zeventien, je mag nog geen eens bier drinken.

[...]

I: Dus je merkt ook dat het niet bij haar leeftijd past?

A: Ja precies, het past niet, het is een soort van onnatuurlijk dan.¹

Bovenstaande anekdote die door de informant wordt gegeven, is een goed voorbeeld waarmee de complexiteit van het concept volwassenheid wordt geïllustreerd. Op verschillende manieren komt naar voren hoe er betekenis wordt gegeven aan volwassenheid. De personen die worden beschreven door de participant gedragen zich op een bepaalde manier en de informant probeert dit zelf te duiden. De relatie tussen de jongen en het meisje wordt door de informant beschreven als iets wat niet helemaal normaal is. Zo worden de verschillen door de informant benadrukt (ouder, werkend, vermogend versus jonger en in opleiding) en hierbij maakt de participant ook gebruik van een sterke uitdrukking aan de hand van woorden zoals “focking zeventien” en “takkerijk”. Door dergelijke overdrijvingen te gebruiken lijkt de participant de relatie en bepaald gedrag zelf ook enigszins af te keuren. Dit blijkt ook uit zijn commentaar (schijnbaar gedeeld door andere mensen van de groep). Zo moet de jongen “ff dimmen” en wordt in een hypothetisch gesprek tegen het meisje gezegd “doe normaal, je bent zeventien, je mag nog geen eens bier drinken” waarmee opnieuw wordt benadrukt dat haar ‘volwassen gedrag’ niet past bij haar leeftijd. Dat is volgens de participant “onnatuurlijk” en levert niet voor niets “scheve blikken” op. Verder wordt duidelijk dat het meisje dat wordt beschreven in een context leeft waarin het voordelig voor haar lijkt te zijn om volwassen over te komen. Ze is docent op de middelbare school. Aangezien ze nog maar zeventien is lijkt haar volwassen status minder gegarandeerd, waardoor ze zich volgens de participant bewust op een bepaalde manier gedraagt. Deze constatering komt direct overeen met wat Jenkins zegt over mensen die niet zeker zijn van een bepaalde identiteit (Jenkins 2008, 149). Verder komt het meisje nooit opdagen bij feestjes. Ze reageert niet wanneer andere mensen van de vriendengroep media (lees: gifjes, plaatjes) uitwisselen met elkaar. Ze voelt zich daar volgens de informant “te goed voor”. Het meisje straalt ook autoriteit uit, wat volgens de informant tevens hoort bij een ‘volwassen uitstraling’.

Tenslotte merkt de informant op dat het meisje haar (veel) oudere collega’s moet aanspreken met je en jij. Waar het normaliter gangbaar is om als jongere op een school de oudere mensen (in de regel alle docenten) aan te spreken met ‘u’, moet het meisje afwijken van deze norm omdat zij, in tegenstelling tot zeventienjarige leerlingen, geen leerling is maar een docent, en dus eenzelfde status bekleedt als haar oudere collega’s.

Het is duidelijk dat er allerlei normen en regels bestaan rondom volwassen gedrag. Volwassenheid is niet heel duidelijk direct waar te nemen, maar is vaak impliciet, en kan tot

¹ Interview, 8 maart 2019.

uiting komen bij interacties tussen mensen. Het theoretische concept ‘common sense’, zoals besproken in hoofdstuk 1, is hier dus sterk van toepassing. Common sense gaat over een bepaald cultureel systeem, waarin kennis bestaat die onuitgesproken is, maar waarvan wordt verwacht dat iedereen erover beschikt (Geertz 1975, 222). Het aanspreken van een collega met ‘je’ is een typische norm die deel is van de common sense. Aan de hand van de empirische hoofdstukken proberen we de common sense rondom volwassenheid zo veel mogelijk vast te leggen en te analyseren. Zo brengen we structuur aan in een wereld waarin er op allerlei manieren betekenis wordt verleend aan volwassenheid.

In dit hoofdstuk geef ik een overzicht van het concept volwassenheid zoals omschreven door participanten zelf. Op deze manier wordt duidelijk welke ideeën Leidse studenten zelf hebben over volwassenheid. Alle voorwaarden, regels en mogelijke definities kunnen dan zo veel mogelijk in kaart worden gebracht.

3.2 Kenmerken

Autonomie, vrijheid en onafhankelijkheid

De eerste paar kenmerken van volwassenheid die ik graag wil bespreken zijn ‘autonomie’, ‘vrijheid’ en ‘onafhankelijkheid’. Deze begrippen overlappen sterk met elkaar en hier hoeft dan ook niet een heel duidelijk onderscheid tussen worden gemaakt. Het is wel opvallend dat er zo veel woorden bestaan waarmee gesproken kan worden over volwassenheid, die eigenlijk een soortgelijke invulling hebben. Als het over autonomie ging dan ging het veel over vrijheid die een volwassene wel heeft, maar een kind niet. Dit is verkregen vrijheid die is ontstaan doordat banden met de ouders minder invloedrijk zijn geworden. Het proces over het ‘loskomen’ van je ouders wordt meermaals beschreven door participanten. Als dit niet gebeurt wordt dat gezien als minder volwassen: “Blijven teren op je ouders is minder volwassen dan dingen zelf doen”². Een jongen die ook bij een politieke jongerenorganisatie zit gaf aan principieel andere keuzes te maken dan zijn ouders³. Het gaat dan over het idee van ‘onafhankelijkheid’, dit is een woord dat ook veel werd opgeschreven op de mindmaps, en betreft onafhankelijkheid van ouders. Identificatie aan de hand van interpersoonlijke relaties betreft een van de identificatieniveaus die werd besproken in het theoretisch kader (Brewer 2001, 117-119). Afhankelijkheid van ouders kan worden doorgegeven aan een huwelijkspartner. Wanneer iemand van afhankelijkheid van ouders overgaat naar

² Interview, 16 april 2019.

³ Interview, 8 maart 2019.

afhankelijkheid van een partner, zonder zelf compleet onafhankelijk te zijn geweest, is die persoon minder volwassen⁴. Hierbij wordt als voorbeeld gegeven dat een jongen nooit heeft leren koken omdat zijn ouders dit voor hem deden, en toen hij uit huis ging is zijn vriendin dit voor hem aan doen, waardoor zijn afhankelijkheid met betrekking tot koken is doorgegeven.⁵ Autonomie gaat verder ook over 'vrijheid'. Zo heb je de vrijheid om je eigen leven in te richten, je eigen geldzaken te regelen, kortom: je eigen keuzes te maken⁶. Een begrip dat veel gemeen heeft met de hierboven genoemde begrippen is 'zelfstandigheid'. Dit begrip is ook een aantal keren besproken en slaat bijvoorbeeld op het hebben van een eigen netwerk en 'er alleen voor kunnen staan'. Als volwassene dien je controle te hebben over je leven. Deze controle wordt ook verbonden aan het hebben van 'verantwoordelijkheid'. De begrippen lopen feilloos in elkaar over. Over verantwoordelijkheid spreekt men bijvoorbeeld in termen van 'je afspraken nakomen'.⁷

Wanneer je moet letten op kinderen of bijvoorbeeld een partner, zorgt dat ook voor meer verantwoordelijkheid die je moet dragen⁸. Het nakomen van afspraken heeft ook weer te maken met een volgend begrip: 'eerlijkheid'. Als volwassene moet je namelijk eerlijk zijn naar anderen. Dit betekent niet alleen dat je de waarheid spreekt in het algemeen, je moet ook eerlijk zijn over je eigen grenzen⁹. Het hebben van controle over je leven betekent ook dat je als volwassene actief doelen voor jezelf opstelt, en een stappenplan maakt om deze doelen te kunnen behalen¹⁰. Op die manier kan er aan actieve zelfontplooiing worden gedaan. Een van de participanten duidt deze visie op zelfontplooiing aan de hand van een contrast tussen Oost en West:

“Ik denk dat het deel is van je opvoeding, hoe je naar dat soort dingen kijkt. Bij andere culturen is het meer gericht op een soort van collectivisme, dus dat je meer als groepszijnde, familie bijvoorbeeld, heel erg belangrijk is, terwijl je meer in het westen, het individu voorop wordt gesteld, die zelfontplooiing. Tegelijkertijd door de hedendaagse technologieën, bijvoorbeeld social media, mensen zijn geneigd om meer richting een perfect iets te zijn.”¹¹

⁴ Interview, 8 maart 2019.

⁵ Interview, 8 maart 2019.

⁶ Interview, 13 februari 2019.

⁷ Interview, 23 februari 2019.

⁸ Interview, 26 februari 2019.

⁹ Interview, 4 maart 2019.

¹⁰ Interview, 13 februari 2019.

¹¹ Interview, 4 maart 2019.

Het contrast dat in bovenstaande quote wordt gemaakt door een informant, sluit aan op de theorie over een verschil in identificatie afhankelijk van hoe westers de context is (Triandis 1989, 210). De constatering dat volwassenheid in het westen in individualistische termen wordt gedefinieerd, sluit niet alleen aan op het begrip ‘zelfontplooiing’ maar ook op de andere hieraan verwante begrippen die zijn besproken in deze paragraaf. Ontwikkeling en zelfstandigheid van het individu staan centraal. Dit sluit aan op de ontwikkelingen van neoliberale ideologie zoals beschreven in het theoretisch kader (Sukarieh & Tannock 2014, 465). Een implicatie die bijvoorbeeld bij een begrip als ‘verantwoordelijkheid’ komt kijken, is dat wanneer er iets mis gaat, het ook je eigen schuld is. Vanuit sociaalwetenschappelijke literatuur werd al gesteld dat zelfredzaamheid en verantwoordelijkheid kenmerken van volwassenheid waren (Arnett 1994, 214). Tijdens het bezoeken van twee verschillende discussieavonden die werden georganiseerd door informanten die ik eerder al een keer had gesproken, werd ook duidelijk dat de rol van de informanten in dergelijke avonden gericht was op zelfontplooiing. Dit kon plaatsvinden omdat de informanten leerden dingen te organiseren en acties te ondernemen. Zij moesten dus aan de hand van een stappenplan een avond organiseren en tot een goed einde brengen¹²¹³. Een van de informanten vertelde me eerder tijdens een open dag dat hij inderdaad actief was bij zijn vereniging, om zichzelf te kunnen ontwikkelen¹⁴.

Verstandig zijn

Het idee dat volwassenen verstandig moeten zijn, wordt op verschillende manieren uitgelegd. Zo moeten volwassenen in staat zijn kritisch, dus voor zichzelf te denken. Zij mogen niet klakkeloos dingen van anderen aannemen. Laat je niet te veel leiden door mensen om je heen, zo luidde het advies van een participant.¹⁵ Als volwassene dien je tevens een langetermijnperspectief te hebben.¹⁶¹⁷¹⁸ Je kijkt niet als een kind enkel na de nabije toekomst, maar constateert dat er consequenties zijn voor je acties en behoud dus overzicht. Aan de hand van een contrast met wat een kind niet kan, wordt dus duidelijk gemaakt wat een volwassene wél moet kunnen.

¹² Participerende observatie, 12 april 2019.

¹³ Participerende observatie, 15 april 2019.

¹⁴ Participerende observatie, 15 maart 2019.

¹⁵ Interview, 27 februari 2019.

¹⁶ Interview, 16 april 2019.

¹⁷ Participerende observatie, 15 april 2019.

¹⁸ Interview, 6 maart 2019.

Meerdere participanten benoemden dat volwassenen niet te emotioneel reageren op situaties. Een volwassene hoort bijvoorbeeld niet meteen agressief te worden wanneer er iets gebeurt dat hem af haar niet aanstaat. Een volwassene dient daarentegen ‘rationeel’ en ‘realistisch’ in het leven te staan. Een van de participanten geeft ook aan dat waar hij vijf jaar geleden vaak zeer heftig reageerde op situaties, hij nu veel rustiger kan blijven. Dit ziet hij als een persoonlijke ontwikkeling waardoor hij volwassener is geworden dan eerst¹⁹. De rationaliteit van volwassenen wordt in contrast gebracht met de emotionaliteit van kinderen. Kinderen huilen bijvoorbeeld snel, en dat zou bij volwassenen niet aan de orde moeten zijn.

Een manier waarop volwassenheid ook gekenmerkt wordt door participanten, is aan de hand van ‘levenservaring’. Wanneer iemand veel levenservaring heeft is die persoon dus volwassener. In principe komt levenservaring met de jaren, maar er wordt specifiek gezegd dat levenservaring ook draait om het hebben van vaardigheden die kunnen worden gebruikt in de praktijk. Hierbij kan dus gedacht worden aan klusjes doen zoals het ophangen van een lamp²⁰. Overigens is wel gezegd dat men ‘altijd lerend’ is²¹. Ook iemand die al met pensioen is kan nog dingen leren (en in theorie volwassener worden). Volwassen worden is dus een leerproces dat nooit ophoudt.

Structuur en het volwassen toekomstbeeld

Een volwassen leven is een leven met veel structuur. Een leven met structuur gaat volgens participanten over een leven met een vast ritme, met veel stabiliteit.²²²³ Bij structuur wordt gedacht aan werk als onderdeel van een volwassen leven. Als mensen gaan werken hebben ze een veel vaster schema dan bijvoorbeeld studenten hebben. Niet alle studenten spraken heel enthousiast over een dergelijk werkend, gestructureerd leven. Een student aan de universiteit vertelde dat hij “er niet aan moest denken” om zijn dagen van negen tot vijf door te brengen op het werk²⁴. Hij associeerde een gestructureerd leven met saaiheid. Alles is immers gepland en je kunt niet of in veel mindere mate plots iets gaan ondernemen. Een andere informant benadrukte dat een dergelijk gestructureerd leven, samengaat met serieus gedrag. “Als je volwassen bent gedraag je je vaker serieus op serieuze momenten, je kan je veel beter inleven in de situaties. Als kind neem je niet altijd alles serieus, dan ga je van alles een pretje

¹⁹ Interview, 6 maart 2019.

²⁰ Interview, 14 maart 2019.

²¹ Interview, 11 februari 2019.

²² Interview, 13 februari, 2019.

²³ Interview, 16 april, 2019.

²⁴ Interview, 16 april 2019.

maken.”²⁵. Dit staat dus in contrast met hoe kinderen zich gedragen. Ook hij zou nog niet aan het serieuze, gestructureerde leven willen beginnen, en leeft nu nog “the good life”. Natuurlijk zijn ook volwassenen niet áltijd serieus. Dat kan ook een reden zijn dat het niet altijd leuk is om altijd een compleet volwassen leven te leiden en dat lukt ook eigenlijk niemand: “niemand is honderd procent volwassen”²⁶. Ook tijdens participerende observatie ben ik het kenmerk ‘serieus’ tegengekomen. Zo vertelde een docent op de open dag van de universiteit Leiden dat studenten op zo een dag extra serieus zijn. Ze zijn bezig met hun toekomst, vinden dit belangrijk en nemen het dus ook serieus²⁷. Wanneer de docent benadrukt dat studenten juist op een open dag serieus zijn, lijkt dit in contrast te staan met de mate van serieusheid van studenten in het algemeen. Ik bezocht een andere open dag (in Groningen) om hier meer inzicht in te krijgen. Ik liep die dag de hele tijd mee met een informant. Toen merkte ik zelf ook op dat de informant zich zeer serieus gedroeg wanneer hij zich bevond op de locatie²⁸²⁹. Eerder die dag was hij nog in een speelsere stemming. Zo kwam hij een plek tegen waarvan hij zich herinnerde dat hij er was geweest met vrienden een aantal jaren geleden. Hij wilde koste wat kost een grappige foto maken om dit vervolgens met die vrienden te delen. Op de locatie van de open dag was de informant bezig met zijn toekomstige studie, en zag ik zijn speelse kant tijdelijk verdwijnen. Onze gesprekken werden ook serieuzer. Zo bespraken we naast de inhoud van zijn toekomstige studie ook de plannen die hij had om op kamers te gaan in Groningen.

Studenten zijn dus serieus bezig met hun toekomst, en met nadenken over hoe die toekomst eruit kan zien. Er zijn echter ook een aantal ideeën over de toekomst van het volwassen leven van informanten, die voor hen al heel duidelijk zijn. Dit duidelijke beeld van hun latere volwassen leven betreft verwachtingen over dingen als een eigen huis, trouwen, kinderen hebben en werken. Deze kenmerken werden ook in een aantal mindmaps opgeschreven. Een van de informanten heeft het erover dat volwassenen “gesetteld zijn”³⁰ en een ander over het “voorbereiden op eigen huis en tuin”³¹. Er is duidelijk een soort, misschien wel ietwat klassiek/stereotypisch, beeld van een volwassen leven in de toekomst. Alle participanten die nog bij hun ouders woonden hebben aangegeven uiteindelijk op zichzelf te willen wonen. Hoewel men misschien nog geen specifieke invulling heeft voor dit

²⁵ Interview, 20 februari 2019.

²⁶ Interview, 20 februari 2019.

²⁷ Participerende observatie, 15 maart 2019.

²⁸ ‘Locatie’ verwijst naar de locaties van de Rijksuniversiteit Groningen, waar de voorlichtingen plaatsvonden.

²⁹ Participerende observatie, 29 maart 2019.

³⁰ Interview, 16 april 2019.

³¹ Interview, 13 februari 2019.

toekomstbeeld, is het wel een beeld dat breed wordt aanvaard en het lijkt dan ook deel te zijn van een maatschappelijke notie over volwassenheid.

Hoofdstuk 4: Paradoxen en implicaties van volwassenheid

Vincent Heerink

Introductie

In dit hoofdstuk ga ik verder met het in kaart brengen van het concept volwassenheid. In de eerste paragraaf bespreek ik de paradoxen die ik ben tegengekomen en in het tweede deel bespreek ik de implicaties van volwassenheid. Dat wil zeggen de verhouding tussen individuen en het concept volwassenheid en wat voor consequenties hieraan kunnen worden verbonden.

4.1 Paradoxen

Paradox 1: vrijheid

Dat er verschillende waarderingen zijn voor een gestructureerd leven, zoals werd geconstateerd aan het einde van het vorige hoofdstuk, betekent niet dat dit een paradox vormt. Geen van de Leidse studenten die ik sprak zei immers dat een gestructureerd leven geen kenmerk is van een volwassen leven. De paradox over vrijheid waar ik op doel is dat enerzijds vrijheid wordt gezien als een kenmerk van volwassenheid, maar anderzijds een gestructureerd leven zoals wordt voorgesteld door enkele informanten, juist vrijheid inperkt. Eerder werd geconstateerd dat bij volwassenwording hoort dat men meer vrijheid krijgt: mensen mogen immers meer beslissingen voor zichzelf maken waar dit eerder nog door ouders werd gedaan. Het is echter zo dat wanneer een leven meer gestructureerd wordt – dat wil zeggen: men gaat werken, een huis kopen, krijgt kinderen en gaat trouwen – de vrijheid van het individu ingeperkt lijkt te worden. Desondanks wordt een leven met veel structuur gezien als een volwassen leven³². Over de relatie tussen vrijheid en volwassenheid bestaan dus tegengestelde verwachtingen. Uit deze paradox komt ook naar voren dat de tijd na onafhankelijk worden van ouders en vóór het gestructureerde leven, er een periode is waarin vrijheid gemaximaliseerd is. Deze ‘tussenperiode’ zal verder worden besproken in de hoofdstukken van Casper.

³² Interview, 16 april 2019.

Paradox 2: gedraag je naar je leeftijd

In het vorige hoofdstuk zijn er een heel aantal kenmerken gegeven die duidelijk maken hoe volwassenheid te herkennen is. Voor deze kenmerken geldt dat wanneer iemand hier op veel punten aan voldoet, deze persoon volgens de participanten als zeer volwassen beschouwd zou worden. Wanneer volwassenheid als iets goeds wordt gezien – hier kom ik in de laatste paragraaf van dit hoofdstuk op terug – betekent dit dat wanneer iemand veel volwassen kenmerken bezit, dit in principe een gewenste situatie is. Er is echter een andere opvatting over volwassenheid die zorgt voor een paradox. De verwachtingen omtrent volwassenheid zijn immers afhankelijk van de leeftijd van mensen. Dat betekent dat de mate waarin mensen zich moeten houden aan de kenmerken die in de vorige paragrafen aan bod kwamen, voor jonge mensen anders is dan voor oudere mensen³³. Met andere woorden: er wordt verwacht dat men zich naar zijn of haar leeftijd gedraagt. Volwassenheid als ideaaltype lijkt dus slechts in bepaalde mate van toepassing te zijn afhankelijk van de leeftijd van mensen. Dus bij een bepaalde leeftijd is het volwassen ideaaltype een specifieke mate van volwassenheid (uitgespreid over verschillende kenmerken). Dit kan een reden zijn waarom veel studenten nog niet het idee hadden dat zij volwassen waren of hoefden te zijn, aangezien ze nog relatief jong zijn (19-23 jaar)³⁴³⁵³⁶³⁷³⁸³⁹⁴⁰. Uit eerder onderzoek bleek hetzelfde: jongeren van 18 tot 25 jaar beschouwden zichzelf nog niet als volwassen (Nelson et al. 2007, 665). In het gesprek helemaal aan het begin van het vorige hoofdstuk kwam ook naar voren dat de informant een idee had over een bepaalde mate van volwassenheid bij een bepaalde leeftijd. Het meisje in kwestie gedroeg zich niet naar haar leeftijd omdat ze op een aantal kenmerken té volwassen scoorde, zo vond de informant⁴¹. Ook geeft de informant aan dat de jongen nog bij zijn ouders woont, wat juist weer niet correspondeert met het feit dat hij al fulltime werkt, een ander kenmerk van volwassenheid. Over zo een situatie kan gezegd worden dat iemand zich ook niet naar zijn leeftijd gedraagt, maar te weinig volwassen is in die zin.

Het idee dat men zich moet gedragen naar zijn of haar leeftijd lijkt sterk te maken te hebben met een algemeen idee over hoe een levensloop eruit moet zien. Zo verwachten ouders van participanten ook dat zij uiteindelijk, voor sommigen binnen een paar jaar, uit huis

³³ Interview, 8 maart 2019.

³⁴ Interview, 13 februari 2019.

³⁵ Interview, 20 februari 2019.

³⁶ Interview, 27 februari 2019.

³⁷ Interview, 4 maart 2019.

³⁸ Interview, 8 maart 2019.

³⁹ Interview, 14 maart 2019.

⁴⁰ Interview, 16 april 2019.

⁴¹ Interview, 8 maart 2019.

gaan en op zichzelf gaan wonen⁴². Participanten leren van hun ouders hoe hun levensloop er ongeveer uit moet zien⁴³, en zo leren zij bijvoorbeeld ook over het toekomstbeeld van de gesettelde volwassene, zoals besproken aan het einde van de vorige paragraaf. Een van de informanten geeft aan het beeld van een volwassene sterk over te hebben genomen van zijn ouders⁴⁴.

Paradox 3: aanpassen en sterk in je schoenen staan

Aan de hand van verschillende factoren is door informanten uitgelegd dat een volwassen persoon flexibel moet zijn. In het vorige hoofdstuk bleek al dat een informant stelde dat een volwassene zich beter (dan een kind) kan inleven in anderen. Er wordt van volwassenen verwacht dat ze open staan voor anderen en rekening houden met anderen. Een volwassene moet namelijk open staan voor andere perspectieven, zo stelt een andere jongen⁴⁵. Tijdens een discussieavond over democratie georganiseerd door een politieke jongerenvereniging, werd iets soortgelijks gesteld. Ik was bij deze avond omdat ik mee ging met een informant die ik eerder al tegenkwam bij een open dag van de universiteit Leiden. Na de discussieavond gaf een medelid van de vereniging commentaar op de sfeer bij een andere politieke jongerenvereniging⁴⁶. Bij die vereniging zou er weinig ruimte zijn voor andere ideeën dan het dominante gedachtegoed. Ook de informant zelf beaamde dit. Beiden waren in het verleden actief bij de andere vereniging en vonden dat een politieke vereniging veel meer open moest staan voor andere meningen. De ontwikkeling van hun politieke ideeën – welk op één lijn gezet worden met zelfontplooiing, een kenmerk van volwassenheid – kon dus niet genoeg plaatsvinden binnen een te bekrompen omgeving.

Anderzijds zijn verwachtingen met betrekking tot volwassenheid veel gericht op individuele controle, zoals eerder uiteengezet. Een informant die er al een lange studieloopbaan op had zitten (mbo, hbo en nu universiteit) was ervan overtuigd dat “zelfzeker” zijn, waarmee hij vermoedelijk doelde op zelfverzekerdheid, een kenmerk is van volwassen zijn⁴⁷. Hij legde gepassioneerd uit hoe mensen om hem heen weinig potentie in hem zagen op basis van zijn prestaties op de basisschool. Volgens hem had dit ook te maken met de migratieachtergrond van zijn ouders. Wegens de lage verwachtingen van zijn omgeving, voelde de informant de drang om zich extra te bewijzen. Zijn prestaties

⁴² Interview, 13 februari 2019.

⁴³ Interview, 4 maart 2019.

⁴⁴ Interview, 26 februari 2019.

⁴⁵ Interview, 4 maart 2019.

⁴⁶ Participerende observatie, 15 april 2019.

⁴⁷ Interview, 15 februari 2019.

verbeterden sterk en uiteindelijk bereikte hij de universiteit. Dit had volgens de informant nooit gekund als hij niet tegen de oordelen van docenten was ingegaan, maar mee zou zijn gegaan met hun inschattingen. Ook noemt de informant een recentelijk voorbeeld, waarin het loonde om tegen het advies van zijn docent in te gaan: hij werd in eerste instantie niet toegelaten tot een studie, maar na aandringen werd hij tóch voorwaardelijk toegelaten. De informant concludeerde dat volwassenen dus sterk in hun schoenen moeten staan en voor zichzelf moeten opkomen⁴⁸.

De verwachting dat een volwassene zowel flexibel moet zijn vormt samen met de verwachting dat een volwassene standvastig moet zijn, een paradox.

Paradox 4: identiteit en disciplineren

De laatste paradox betreft identiteit. Informanten gaven aan dat volwassenheid als een zoektocht kan worden gezien naar jezelf. Je dient een bepaalde ontwikkeling door te maken die je uiteindelijk “brengt waar je moet zijn”⁴⁹. Die zoektocht zal in het volgende hoofdstuk ook uitgebreid worden beschreven. Wanneer er wordt gesproken over een zoektocht, wordt geïmpliceerd dat een identiteit gevormd wordt. Een kind zal leren dat bepaald gedrag niet normaal is. Soms is het dus beter om “van het oude gedrag af te stappen”⁵⁰. Veranderingen worden als noodzakelijk gezien om uiteindelijk een juiste, volwassen identiteit te vormen. Identiteit is volgens deze notie echter niet helemaal veranderlijk. Er wordt immers een identiteit gevormd bij de zoektocht naar volwassenwording, maar hierbij komt de aanname dat er een bepaalde, vaste identiteit is die vervolgens tot stand is gekomen. Deze visie op identiteit verschilt dus van de definitie die in de theorie is gegeven, namelijk dat identiteit iets is dat continu aan verandering onderhevig is (Jenkins 2008, 4). Hoewel dus wél wordt gesteld, zoals besproken in het vorige hoofdstuk, dat volwassenen altijd blijven leren – op basis waarvan geredeneerd zou kunnen worden dat identiteit dus ook altijd verandert – lijkt identiteit vooral te worden gezien als iets dat op een gegeven moment redelijk vast is.

Bovenstaande ideeën over de vorming van identiteit zijn tegengesteld tot het ideaal dat een volwassene juist een deel van zijn of haar identiteit heeft behouden vanuit de kindertijd. Een informant stelt dat het “innerlijke kind” gewaarborgd moet worden⁵¹. Hij zegt dat wanneer mensen zich te veel gaan conformeren aan verwachtingen van anderen, het risico bestaat dat zij een “deel van zichzelf verliezen”. In deze notie is het veranderen van gedrag

⁴⁸ Interview, 15 februari 2019.

⁴⁹ Interview, 6 maart 2019.

⁵⁰ Interview, 27 februari 2019.

⁵¹ Interview, 4 maart 2019.

naar verwachtingen van anderen dus juist een risico, wat ervoor zorgt dat de eigen identiteit verloren gaat. Ook hier wordt dus vastgehouden aan een starre opvatting van identiteit: identiteit is iets dan een kind heeft, en dat kan worden opgegeven of behouden. Een voorbeeld van conformering wordt geïllustreerd in volgend fragment uit een interview met een van de participanten.

“Gister zat een meisje naast me, die ging zo op d’r been zitten, met haar bovenbeen op haar enkel zitten. Door het andere meisje naast me werd gezegd: [...] Hoe zit jij? Of: zit je zo? Het hoeft niet expliciet een afkeuring te zijn van dat gedrag, maar het is wel een poging tot disciplineren: van hee ga eens ff normaal zitten. Maar onbewust, het hoeft niet per se de intentie te zijn om de ander normaal te hebben zitten maar meer van: hee dat is afwijkend en dan zeg je dat. En dat meisje ging ook meteen weer normaal zitten.”⁵²

Het meisje dat de corrigerende opmerking doet: “Hoe zit jij?” lijkt verontwaardigd te zijn over de zitwijze van iemand anders, en heeft de behoefte de ander te disciplineren. Het meisje dat klaarblijkelijk een zitwijze heeft aangenomen die afwijkt van de norm, trekt zich het commentaar aan, en past haar manier van zitten direct aan. De originele zitwijze zou gezien kunnen worden als een kinderlijk aspect van iemand. Een kind gaat wellicht vaker gewoon zitten zoals hij of zij fijn vindt zonder sterk te letten op de vraag of deze zitwijze niet uit de toon valt. Het kinderlijke, niet-gedisciplineerde trekje lijkt mogelijk verloren te gaan door dergelijk commentaar van omstanders, zoals geïllustreerd wordt in het fragment. Mogelijk denkt het meisje dat haar zitwijze aanpaste in het vervolg wel twee keer na over of haar manier van zitten wel normaal is. De informant gaf zelf aan juist kinderlijk gedrag bij volwassenen te waarderen, omdat hij dit meer oprecht vindt⁵³. Het stoorde hem dat een vriendin van hem gecorrigeerd was wegens haar zitwijze. Hij vindt het jammer dat kinderlijkheid vaak wordt gezien als iets negatiefs volgens de maatschappelijke definitie van volwassenheid. De informant vroeg zich hardop af of er geen creativiteit verloren gaat als die kinderlijkheid verdwijnt. De kritische houding van de informant ten opzichte van de disciplineren die hij waarneemt, toont mogelijk de mate waarin de informant zich zeker voelt van een volwassen identiteit. Volgens Jenkins (2008, 149) kunnen de mensen die zich het meest zeker voelen van een bepaalde identiteit, zich het meest veroorloven om niet te conformeren naar de norm.

⁵² Interview, 27 februari 2019.

⁵³ Interview, 27 februari 2019.

4.2 Implicaties van volwassenheid: duidelijk of niet?

Onduidelijkheid en een arbitraire grens

Uit mijn gehele veldwerkervaring is gebleken dat de Leidse studenten die ik sprak veel ideeën hebben over wat volwassenheid is en hoe zij hiermee omgaan. Geen enkele keer heb ik gehoord dat een informant twijfelde, of iets niet goed wist. Ze probeerden juist het concept volwassenheid actief te duiden volgens hun eigen ideeën. Natuurlijk is het zo dat ik ook naar een definitie gevraagd heb. Wellicht is het dan ook logisch om geen vertwijfelde antwoorden terug te krijgen. Toch viel het me op dat men volwassenheid ziet als een heel duidelijk en vanzelfsprekend idee, terwijl er toch een heel aantal onduidelijkheden bestaan en nuances zijn aan te brengen, zoals ik in de vorige paragraaf al heb laten zien aan de hand van een aantal paradoxen. De common sense met betrekking tot volwassenheid blijkt dus complexer dan studenten het doen lijken. Niet alleen zijn veel verwachtingen over kenmerken van volwassenen tegenovergesteld aan elkaar, waardoor het concept complexer wordt, studenten geven ook aan dat er geen duidelijk leeftijdsgrens van volwassenheid bestaat. Zo stellen informanten overtuigd dat de juridische grens van volwassenheid die bij 18 jaar ligt, niet kan worden overgenomen als het gaat om sociale vormen van volwassenheid⁵⁴⁵⁵⁵⁶. De meeste studenten geven aan nog niet volwassen te zijn, noch volwassen te willen zijn⁵⁷⁵⁸⁵⁹⁶⁰⁶¹⁶²⁶³. Een van de informanten stelt dat de mate van volwassenheid van een persoon sterk afhangt van de leeftijd van klasgenoten met wie die persoon omgaat⁶⁴. Als iemand dus bijvoorbeeld veel oudere klasgenoten heeft, zal deze persoon volgens de informant sneller volwassen worden. Een andere informant stelt zelfs: “op een slechte dag kun je minder volwassen zijn” en nog een ander stelt “volwassenheid is een tijd en plaatsgebonden construct”⁶⁵⁶⁶. Deze visie op de volwassen identiteit sluit goed aan op identificatie zoals gedefinieerd in het theoretisch kader: identiteit is een proces dat afhankelijk is van de context (Jenkins 2008, 4).

⁵⁴ Interview, 8 maart 2019.

⁵⁵ Interview, 16 april 2019.

⁵⁶ Interview, 14 maart 2019.

⁵⁷ Interview, 13 februari 2019.

⁵⁸ Interview, 20 februari 2019.

⁵⁹ Interview, 27 februari 2019.

⁶⁰ Interview, 4 maart 2019.

⁶¹ Interview, 8 maart 2019.

⁶² Interview, 14 maart 2019.

⁶³ Interview, 16 april 2019.

⁶⁴ Interview, 13 februari 2019.

⁶⁵ Interview, 6 maart 2019.

⁶⁶ Interview, 8 maart 2019.

Al met al lijkt er dus geen leeftijd te zijn op basis waarvan gezegd kan worden dat iemand volwassen is. Om volwassenheid te kunnen vaststellen moet namelijk gekeken worden naar de mate waarin iemand de kenmerken van volwassenheid bezit zoals deze in voorgaande paragrafen zijn beschreven. Volwassenheid is afhankelijk van de context, en verloopt in stapjes. Er zijn immers wél sterke verwachtingen over hoe volwassen iemand zich zou moeten gedragen afhankelijk van zijn of haar leeftijd, zoals werd geconstateerd bij paradox 2, maar die verwachtingen bouwen op en zijn er niet in één keer. Volwassenheid zou dus eerder in termen van een overgang gezien moet worden.

Maatschappelijke versus persoonlijke definitie

Het bestaan van een maatschappelijke visie over volwassenheid werd al een paar keer genoemd. Zo gaf ik aan dat het klassieke beeld van een volwassen leven: huisje, boompje, beestje, deel is van zo een maatschappelijke visie. Eigenlijk behoren alle kenmerken die in het voorgaande hoofdstuk en de voorgaande paragraaf zijn benoemd, tot de maatschappelijke visie over volwassenheid. Dit is immers hetgeen we proberen te duiden in dit onderzoek. Wat vooral interessant is aan deze invalshoek, is dat het idee van een maatschappelijke definitie kan worden gecontrasteerd met een persoonlijke definitie. Ik vroeg me af in hoeverre die twee onderscheiden zouden kunnen worden.

Een student antropologie gaf heel duidelijk aan een eigen idee van volwassenheid te hebben, die niet correspondeerde met de maatschappelijke definitie⁶⁷. Hij was het er niet mee eens dat kinderlijkheid als iets negatiefs wordt gezien door de maatschappelijke definitie en hij vindt zelf juist dat het volwassen is om iets kinderlijks te behouden en je niet te veel aan te trekken van correcties van anderen. Een andere informant zegt dat de maatschappelijke definitie een “overheersend paradigma” is, welk volgens hem “geen heilig huisje” is⁶⁸. Die definitie brengt volgens hem winnaars en verliezers met zich mee. Hij geeft echter aan dat zijn eigen ideeën over volwassenheid niet sterk verschillen van de maatschappelijke visie, en hij geeft hiervoor als verklaring dat hij ook een “kind van de tijd” is, die de maatschappelijke visie als norm heeft overgenomen. Weer een andere informant stelt dat het niet zoveel betekent om echt een eigen definitie van volwassenheid te geven, maar geeft daarentegen juist aan niet alle verwachtingen die horen bij de maatschappelijke definitie van volwassenheid belangrijk te vinden⁶⁹. Ook werd door een van de participanten benadrukt dat volwassenheid

⁶⁷ Interview, 27 februari 2019.

⁶⁸ Interview, 8 maart 2019.

⁶⁹ Interview, 16 april 2019.

eigenlijk een “containerbegrip” is, en dat er beter gesproken kan worden over de specifiekere begrippen die onder volwassenheid vallen, zoals verantwoordelijkheid of autonomie⁷⁰. Voor hem heeft de term volwassenheid op zichzelf dus niet zoveel waarde. In het algemeen zijn studenten zeker wel begaan met de maatschappelijke definitie van volwassenheid. De mate waarin men zich hieraan aanpast verschilt, maar dát er conformering plaatsvindt is zeker, en die bevinding sluit aan op de suggestie van academici, die stellen dat de agency van jongeren niet moet worden overschat (Sukarieh & Tannock 2014, 465). Jongeren zijn immers deel van een common sense waarbij een bepaalde norm wordt aangehouden (Geertz 1975, 224).

Een van de studenten zegt dat hij het idee heeft dat veel volwassenen ook “maar wat doen [...] en dat terwijl je aan de buitenkant bij heel veel mensen toch wel het idee hebt van: die heeft alles op een rijtje”⁷¹. Hij constateert dat anderen soms ook over hem denken dat hij heel erg goed wist wat hij deed en “een duidelijk plan had”, terwijl hij zelf ook maar wat deed. De informant concludeerde dat er een “collectieve illusie” plaatsvond waaraan hij zelf ook meedeed. Mensen presenteren zich alsof ze goed weten wat ze aan het doen zijn, terwijl niemand dat eigenlijk goed weet. Het idee dat er een collectieve illusie bestaat, sluit goed aan op Goffman’s theorie over identiteit en de drang naar bevestiging van het eigen zelfbeeld door anderen (Goffman 1990, 28)

Volwassenheid als ideaaltype

Tijdens het veldwerk is de morele lading omtrent volwassenheid vaak aan bod gekomen. Dit vond ik een heel interessant aspect van het onderzoek, want het geeft aan dat volwassenheid een belangrijk ideaal is aan de hand waarvan mensen elkaar beoordelen. Dat volwassenheid een maatschappelijk ideaaltype is, werd veel benadrukt door participanten. Dat wil zeggen dat volwassenheid staat voor dat wat goed is. Volwassenheid heeft namelijk te maken met “de goede keuzes maken”⁷². Niet voor niets wordt volwassenheid zo sterk gelinkt aan rationaliteit. Hoewel de meeste participanten het niet heel belangrijk vonden om meteen volwassen te zijn, werd uiteindelijk uit alle gesprekken wel duidelijk dat zij aan de meeste aspecten van volwassenheid wilden voldoen in de toekomst. Participanten bevestigen dat de maatschappij een sterke positieve waarde hecht aan volwassenheid. Een succesvol man als Elon Musk⁷³ wordt specifiek genoemd als zeer volwassen⁷⁴. Dit geeft tevens aan dat grote economische

⁷⁰ Interview, 15 februari 2019.

⁷¹ Interview, 9 april 2019.

⁷² Interview, 8 maart 2019.

⁷³ Elon Musk is een entrepreneur en is oprichter en CEO van het succesvolle bedrijf Tesla.

⁷⁴ Interview, 27 februari 2019.

successen en ondernemende kwaliteiten gezien kunnen worden als een kenmerk van volwassenheid. Dit heeft mogelijk te maken met invloed die bedrijven en grote instituties hebben op de wijze waarop volwassenheid wordt gedefinieerd (Sukarieh & Tannock 2014, 465). Waar volwassenheid zou gaan over de goede keuzes maken heeft onvolwassenheid juist een heel negatieve lading. Een leven waarin naar geen van de aspecten van volwassenheid wordt gestreefd wordt een “verslonst” leven genoemd: “als je niks doet aan de maatstaven van volwassenheid, dan leidt je een verslonst bestaan”⁷⁵. Hierdoor wordt het ideaaltype dat volwassenheid is, nog duidelijker bevestigd.

De meeste informanten hadden wel een voorbeeld van iemand die zij niet heel volwassen vonden. Het bleek echter moeilijk voor hen om echt uit te spreken dat een ander onvolwassen is. Een informant die ook gemeenteraadslid is, stelde bijvoorbeeld heel duidelijk dat volwassenheid gaat over het maken van de objectief juiste keuze⁷⁶. Hij had er geen problemen mee om zichzelf volgens die maatstaf als onvolwassen te bestempelen, hoewel hij zich wél volwassen voelde. Hij vertelde dat hij bijvoorbeeld soms ging uitslapen als dat niet handig was, of eten bestelde terwijl hij ook gewoon had kunnen koken. Toen het echter ging over een kennis van de informant, vond hij het veel lastiger om die kennis de stempel van onvolwassen te geven. Hoewel hij wel concludeerde dat die persoon niet slimme keuzes maakte, deinsde hij toch wat terug en verklaarde dat de kennis hierdoor niet onvolwassen was aangezien hij niet kon weten dat het de juiste keuze was. Wellicht heeft dit ook te maken met de positie van de informant als gemeenteraadslid. Ik concludeerde hieruit dat onvolwassenheid bijna een scheldwoord is. Het kan gebruikt worden om te laten weten dat iemand niet leeft zoals hij of zij zou moeten leven. Aan de hand van het concept volwassenheid kan dus worden beoordeeld of mensen hun leven op de goede manier leiden. Wanneer mensen niet voldoen aan maatschappelijke verwachtingen met betrekking tot volwassenheid kunnen zij daarop worden gewezen.

⁷⁵ Interview, 16 april 2019.

⁷⁶ Interview, 8 maart 2019.

Hoofdstuk 5: Een collectieve zoektocht

Casper Lodewijks

Introductie

In voorgaande hoofdstukken is vooral gekeken naar overkoepelende thema's omtrent de volwassenheid van studenten in Leiden. Dit hoofdstuk richt zich meer op de geleefde ervaring. Hoe weten studenten wat volwassenheid is? Wat doen zij tijdens hun tijd als studenten? Welke stappen zetten zij in hun proces van volwassenwording? Als studenten deze fase allemaal doormaken, kan er dan ook gesproken worden van collectiviteit? Op al deze vragen zochten wij, evenals onze informanten, een antwoord. Zij zijn dan ook allemaal op zoek naar dat illustere idee van Volwassenheid.

5.1 Op zoek naar een kamer

De zoektocht naar volwassenheid is diep verweven met het leven als student. Dat leven begint voor alle studenten op dezelfde plek: de studiekeuze. Zodra iemand ervoor kiest om te gaan studeren en beslist welke studie te gaan volgen, komt hij of zij in een aparte situatie terecht:

“Maar je bent nu student met een studentenleven, nu kan je er gewoon van genieten! Als je werkt kan je niet drie dagen per week brak op je werk komen, want dan word je gewoon ontslagen. Als student kan je prima een week niet op college komen en dan nog steeds je tentamen halen.”⁷⁷

Deze situatie biedt een soort nieuwe vrijheid, of de student voorheen op de middelbare school zat, een tussenjaar deed of fulltime aan het werk was. Ook verschilt de situatie van dat waar studenten ná hun studie mee bezig zullen gaan, want die nieuwe vrijheid bestaat dan niet meer. Om uiteindelijk deze fase af te sluiten, moeten studenten dit leven en de keuzes die het toestaat, los laten.

Een tweede keuze waar studenten tegenaan lopen, is de keuze om ofwel thuis te blijven wonen, ofwel om op kamers te gaan. Sommigen moeten uit het ouderlijk huis vertrekken, omdat de studielocatie simpelweg niet dagelijks te bereiken is. Anderen ervaren het ouderlijk huis als een onprettige woonsituatie waar zij graag uit weg willen. Er zijn

⁷⁷ Interview, 18 februari 2019.

studenten die zich verheugen op het op kamers wonen en daar zo snel mogelijk terecht willen komen. Sommige studenten beschouwen een huis met 16 andere studenten niet als een aantrekkelijk leefomgeving of moeten wegens financiële overwegingen thuis blijven wonen. Dit zijn slechts een klein aantal voorbeelden van de verschillende behoeften, wensen en mogelijkheden waar studenten rekening mee houden bij hun keuze omtrent uit of thuis wonen. De voorbeelden laten zien dat de keuze nauw in verband staat met het contact met anderen en de mogelijkheden die zij krijgen. Een belangrijke groep anderen die invloed heeft op deze tweede keuze van studenten, zijn hun ouders. Ouders moeten bepalen of zij hun kind zelfstandig genoeg vinden om uit te gaan wonen. Ook moeten zij bepalen of zij een bijdrage willen en kunnen leveren aan de studiefinanciering en het uitwonen van hun kinderen. Daarnaast spelen een zekere mate van geluk en goede connecties een rol bij het vinden van een woonplek. Een participant vertelde hoe hij aan zijn kamer kwam: de dochter van een collega van zijn moeder stond op het punt te vertrekken uit haar studentenkamer. Zij zocht iemand die deze kamer over zou willen nemen. Dankzij deze connectie en de perfecte timing, kon hij in september aan het begin van zijn studie direct deze kamer binnen trekken. Hij is erg tevreden met deze woonlocatie en is niet van plan in de nabije toekomst uit dit huis te vertrekken.⁷⁸

Iedere student komt op zijn eigen manier aan zijn kamer. Sommige studenten beginnen al vroeg met het zoeken naar een woning. Anderen willen eerst kijken of de door hen gekozen studie wel echt bij hen past, hebben moeite met het vinden van een kamer of zijn sinds hun eerste woning alweer verhuisd naar een andere plek. Studenten zijn vanaf het eerste moment aan het reflecteren op de locatie waar ze willen wonen. Zij onderzoeken welke eisen zij aan een woonplek stellen en zijn zo op zoek naar een plek voor zichzelf. Het moet een plek zijn waar zij zich comfortabel voelen. De reflectie op de woonplek hangt samen met de context waarin zij zich bevinden: hoe toegankelijk en bereikbaar is de woonplek? Hoeveel kost de woonplek? Wie wonen er nog meer op deze woonplek? Zolang de resultaten van deze reflectie passen bij hun behoeften, zijn studenten tevreden met hun woonplek. Als dit niet het geval is, zoeken zij verder naar een nieuwe plek die beter bij deze behoeften past. Zo woonde een informant een tijdje bij een hospita. Om bij haar kamer te komen, moest zij door het huis van een familie heen lopen. Daar waren hele strenge regels: zij mocht bijvoorbeeld nooit vrienden uitnodigen. De sfeer in het huis was naar en zij werd er erg ongelukkig.⁷⁹ Later

⁷⁸ Interview, 26 februari 2019.

⁷⁹ Interview, 1 maart 2019.

nodigde een vriend haar uit om voor een kamer in zijn huis te komen hospiteren. Tijdens de hospiteeravond gaf hij haar stiekem tips, waardoor zij uiteindelijk gekozen werd als nieuwe huisgenoot. Sindsdien ervaart zij haar woonomgeving als veel prettiger. Naast dat studenten voor het eerst zelf moeten besluiten waar zij willen of kunnen wonen, bestaat er door het contact met andere studenten dus een soort bewegingsvrijheid binnen de studentengemeenschap. Deze mobiliteit heeft overeenkomsten met de verschillende kenmerken die Arnett aan *emerging adults* toeschrijft (Nelson et al. 2007, 665-666). Alle ervaringen die studenten tijdens hun zoektocht opdoen, hebben invloed op de manier waarop zij volwassen worden (Arnett 2000, 479).

Leiden biedt een grote verscheidenheid aan studentenwoningen, van allerlei soorten en maten. Een informant in een huis van de studentenroevereniging Njord, was bezig met een verhuizing binnen hetzelfde huis. Zijn oude kamer was veel kleiner dan zijn nieuwe kamer en had bovendien geen ramen. Hij was tijdens mijn eerste bezoek bezig zijn spullen van de ene kamer naar de andere kamer te verslepen. Het was nog maar de vraag hoe hij zijn bed door de deurpost zou krijgen, aangezien het nét te groot was. Hij beschreef zijn huis als volgt:

“Ja, het is echt een super gezellig huis. Er is altijd wel iemand thuis en als jij thuiskomt, maak je gelijk een praatje en praat je even lekker bij. Er wordt altijd wel met een paar mensen ontbeten, er wordt altijd ’s avonds samen gegeten. Heel hecht is het. Dat viel mij aan het begin ook gelijk op, dat het zo hecht was. Je wordt er ook in meegetrokken, dat is het mooie eraan.”⁸⁰

Een andere informant vertelde hoe zij samen met zestien anderen in een gelijksoortig huis woont. Zij benadrukte dat het belangrijk is om met elkaar sámen te leven. Door goed contact met elkaar te onderhouden, leren huisgenoten elkaar goed kennen. Zo komen zij erachter wie waar goed in is en ontstaat er een soort taakverdeling. Zij vertelde dat dit voor haar, toen zij voor het eerst op kamers ging, ontzettend leerzaam is geweest. Voor elk opkomend probleem was er wel iemand in het huis die er verstand van had en die het probleem op wist te lossen. Wanneer mensen alleen wonen en zelf geen oplossing voor een dergelijk probleem weten, zullen zij iemand bellen om raad of hulp. In een studentenhuis worden problemen vaak met elkaar opgelost. Daarom noemde zij studentenhuisen een soort “wereldje op zich.”⁸¹

⁸⁰ Interview, 1 maart 2019.

⁸¹ Interview, 10 april 2019.

5.2 Het studentenleven

Volgens Jenkins is identiteit het menselijke vermogen om verschillende individuen van elkaar te onderscheiden (2014, 4). Hij stelt dat het een proces is en dat we daarom beter van identificatie kunnen spreken. Op die manier is het geen statische eigenschap, maar worden ook de activiteiten van een individu betrokken. Op de vraag wat voor soort gedrag volwassen is, kreeg ik het volgende antwoord:

“Je moet kunnen waarnemen dat wat jij aan het doen bent, misschien niet goed is op de lange termijn. Ondanks dat je het nog steeds wel leuk vindt om vijf dagen in de week uit te gaan. Dat is toch wel volwassenheid, denk ik. Dat je dat soort beslissingen kan maken, dat je niet een ouder nodig hebt die zegt kom nu naar huis. En als je het een keer doet, kan dat ook zeker wel, je blijft toch student en je mag genieten van het leven. Maar ja, volwassenheid is dan wel beseffen dat je dat niet altijd kan doen.”⁸²

Het is interessant om te kijken naar de manier waarop studenten hun eigen leeftijdscategorie beschouwen. De term *emerging adulthood* markeert als het ware de tussenfase die studenten zelf zeggen te ervaren. Dit concept maakt subjectieve criteria voor volwassenheid doorslaggevend (Arnett 1994, 223). De criteria voor volwassenheid die studenten zelf opstellen, bepalen dus hun eigen volwassen identificatie. Veel informanten benoemden ‘student zijn’ als een aparte levensfase tussen ‘kind zijn’ en ‘volwassen zijn’. Deze fase biedt ook Leidse studenten vrijheid om zichzelf te leren kennen, om een onregelmatig ritme te hebben en om bepaald onverantwoordelijk gedrag te vertonen, bijvoorbeeld in hun alcohol consumptie of uitgeefgedrag (Arnett 2000, 474). Studenten geven deze tussenfase namen die ook in andere studentensteden gebruikt worden en onderdeel zijn van de *common sense*.⁸³ Veel informanten spraken van ‘de studententijd’ of ‘het studentenleven’. Deze namen lijken in eerste instantie een heel logische en duidelijke definitie te hebben, maar blijken diepere betekenissen te bevatten. Al in het eerste interview kwam het idee van de aparte studententijd naar voren:

⁸² Interview, 18 februari 2019

⁸³ Interview, 1 maart 2019.

“Ik denk dat mensen in hun studententijd pas echt leren om volwassen te worden of om volwassen te zijn. Als zij dan klaar zijn met studeren, begint het echte volwassen leven. Het is een soort tussenfase, tussen kind en volwassen zijn.”⁸⁴

Het idee van de studententijd als aparte fase komt overeen met het idee van de liminale fase uit de theorie van rite of passage (Turner 1967). Het studentenleven is een levensfase waarin mensen unieke mogelijkheden en uitdagingen tegen komen. Deze helpen hen zich persoonlijk te ontwikkelen. Een van de manieren om actief aan die persoonlijke ontwikkeling te werken, is door in contact te komen met dat wat ‘onbekend’ is. Studenten bepalen zelf wat zij onbekend vinden en zoeken dat onbekende op. Zo hopen zij uit hun eigen “bubbel” te breken. Vaak heeft dit te maken met het omgaan met andere mensen:

“Volwassenheid is het uit je eigen bubbel komen en ik denk dat samenwerking en andere mensen leren kennen, daar een belangrijk onderdeel van is.”⁸⁵

Het studentenleven biedt dus veel mogelijkheden. De dagelijkse realiteit daarvan komt in hoofdstuk 6 aan bod. Voor nu is het belangrijk dat er in deze tussenfasen stappen naar volwassenheid gezet kunnen worden. Student zijn, is daar geen vereiste voor, maar studenten denken wel dat het studentenleven bijzondere situaties met unieke kansen creëert.⁸⁶ Juist het vergaren van een groot aantal ervaringen is kenmerkend is voor deze levensfase. Het studentenleven is een generator van nieuwe ervaringen, die studenten dwingt beslissingen te maken die hen uiteindelijk tot een nieuw en volwassen mens maken.

5.3 Een ander mens

Het is nu duidelijk dat de tussenfase van het studentenleven gepaard gaat met een persoonlijke ontwikkeling naar volwassenheid toe. De manier waarop dit gebeurt, is voor elke student anders. Uit huis gaan is volgens de informanten echter wel een stap die voor iedereen belangrijk is in dat proces van volwassenwording. Wanneer een student uit huis gaat, komt hij of zij in een nieuwe situatie terecht. In deze situatie staan zij er in eerste instantie alleen voor en hebben zij niet meer hun ouders dichtbij waar zij direct op terug kunnen vallen. Juist door

⁸⁴ Interview, 14 februari 2019.

⁸⁵ Interview, 28 februari 2019

⁸⁶ Interview, 1 maart 2019.

zich in deze nieuwe situatie te begeven, leert de student omgaan met de nieuwe problemen die het met zich meebrengt. Sommige informanten legden zelf heel erg de nadruk op dit in contact komen met onbekende situaties en de lessen die zij daaruit hebben kunnen halen. Zij vinden het heel belangrijk om in aanraking te komen met het vreemde, want dat helpt hen uit hun eerder genoemde bubbel te breken. Een van de informanten gaf aan dat zij dat probeerde te bereiken door politiek actief te zijn. Zij loopt veel mee met demonstraties en marsen en onderhoudt daarnaast contact met bepaalde politiek georiënteerde organisaties en groepen.⁸⁷ Een andere informant wilde graag in contact komen met het voor haar onbekende door een tijd in het buitenland te gaan studeren. Op de vraag waar zij dan naar toe wilde gaan of wat zij in het buitenland verwacht te ontdekken, kon zij niet echt een antwoord geven:

“Ik denk dat je grote keuzes moet kunnen en durver maken. Kansen pakken, dat hoort erbij! Ik vind dat gewoon erg leuk en erg belangrijk, omdat je dan toch op de een of andere manier, langzaam verandert. Dat klinkt misschien wel heel zweverig, maar dat je jezelf verandert dat je anders in dingen staat en dat dingen duidelijker voor je worden.”⁸⁸

Soms weten studenten dus nog niet eens zeker wat zij precies willen ontdekken, maar hoort dat ontdekken gewoonweg “bij” het studentenleven. De volgende quote illustreert goed het achterliggende idee:

“Als je in je eigen groepje blijft denken, dan kom je uiteindelijk niet echt verder.”⁸⁹

De vraag is nu: wat is dat verder komen dan precies? Ook hier hebben informanten antwoord op gegeven:

“Dat je niet per se meer echt alleen met jezelf bezig bent of met de kringen die het dichtst om je heen staan, maar dat je ook verder kijkt dan dát. Dat zou je in mijn optiek ook volwassenheid kunnen noemen.”⁹⁰

Verder kijken heeft dus te maken met wereld in haar geheel. Volwassenen moeten zich beseffen dat er meer is dan wat ze al weten. Juist dat besef maakt hen volwassen. Toch is

⁸⁷ Interview, 28 februari 2019.

⁸⁸ Interview, 20 februari 2019.

⁸⁹ Interview, 28 februari 2019.

⁹⁰ Interview, 1 maart 2019.

volwassenheid niet een starre, statische identiteit. Om te kunnen weten wat je al weet, moet je nagaan wat je nog niet weet. Voor een volwassen identificatie is dus een constante reflectie nodig. Bovendien is het niet altijd aan het individu om te bepalen wie volwassen is:

“Jij kan jezelf wel leuk heel volwassen vinden, maar als de rest van de wereld dat niet zo ziet, dan denk ik dat dat jou beperkt in jouw volwassen zijn.”⁹¹

Gelukkig voor deze informant werkt dat dus ook de andere kant op. Zij vertelde dat zolang iemand volhoudt dat hij of zij volwassen is en daar zelf echt in gelooft, zal de maatschappij hen uiteindelijk ook als volwassen behandelen.⁹²

Alle studenten zijn dus op zoek. Waar zij naar op zoek zijn, verschilt per persoon. Toch staan twee vragen bij iedereen centraal. Ten eerste: wat is volwassenheid nou echt? En ten tweede: hoe wil ik volwassen zijn? Uiteindelijk zal misschien wel niemand volledig volwassen worden, maar op zijn minst zijn mensen die hun studentenleven achter zich hebben gelaten, geen kind meer. Zij worden een ander mens.

⁹¹ Interview, 10 april 2019.

⁹² Interview, 10 april 2019.

Hoofdstuk 6: De dagelijkse realiteit

Casper Lodewijks

Introductie

“Hij heeft dan een gedeelde keuken en hij heeft zoiets van: ‘ik ga gewoon niet koken, want ik heb geen zin om die smerige keuken te gebruiken.’ Dus gaat hij elke keer ergens anders naar toe. Ik zie dat dan alsof hij geen verantwoordelijkheid neemt om orde te maken. Joh, maak zelf toch eens schoon! Ga toch zelf een keer koken, in plaats van elke keer naar Macdonalds! In die mate zie ik dat wel als minder volwassen.”⁹³

6.1 Praktische zaken

Veel informanten gaven aan dat zij het belangrijk vonden dat volwassenen voor zichzelf kunnen zorgen. Dat dat niet altijd eenvoudig is, was voor hen makkelijk te erkennen. Veel van de uitwonenden hebben na hun verhuizing een tijd moeten wennen aan het voor zichzelf zorgen. Sommigen hadden vrienden of familie in de buurt wonen waar zij in noodgevallen op terug konden vallen, anderen stonden er vrijwel helemaal alleen voor.

Volwassenheid komt volgens studenten het beste naar voren in het doen van alledaagse activiteiten, zoals het op tijd doen van boodschappen:

“Als je zelf niet denkt dat je eten moet halen, dan is het er gewoon niet.”⁹⁴

Dit soort alledaagse activiteiten zijn dus van groot belang. Het doen van dit soort alledaagse activiteiten is direct verbonden aan zelfredzaamheid en daardoor een vereiste om volwassen te kunnen zijn. Vaak zijn het kleine taken die binnen een bepaald tijdsbestek gedaan moeten worden. Er is immers niemand anders die het gaat doen. Zoals eerder ook al naar voren kwam, blijkt het niet heel erg te zijn dat studenten daaraan moeten wennen. Een informant vertelde dat zij na drie jaar uitwonen zo nu en dan nog steeds op haar ouders moet steunen. Zij noemde haar ouders een “back-up”. Zo heeft zij voor haar baan soms een auto nodig. Haar rijbewijs heeft ze al lang, maar een eigen auto nog lang niet. Zij moet dan ook altijd de auto van haar ouders lenen. Toch had zij geen problemen met haar eigen afhankelijkheid van haar

⁹³ Interview, 18 februari 2019.

⁹⁴ Interview, 14 februari 2019.

ouders. Dankzij de tussenfase van het studentenleven was deze afhankelijkheid geoorloofd, want studenten hebben het erg druk en hebben dus niet altijd tijd om alles zelf te regelen: “Je doet zeker je best en je bent aan het studeren, maar je doet er ook zo veel dingen naast. Dingen die je, als je volwassen bent, niet meer doet.”⁹⁵

Meerdere keren verontschuldigde studenten zich bij mijn binnenkomst voor het feit dat hun kamers niet opgeruimd worden. Niet alle praktische zaken worden dus gezien als even belangrijk. Boodschappen doen staat hoger op de ranglijst dan opruimen. Dit heeft te maken met zelfredzaamheid. Immers, voedsel is nodig om te overleven, een opgeruimde kamer (meestal) niet.⁹⁶ Zodra zelfredzaamheid onder de knie is, is er weer een stap gezet in het volwassenheidsproces. Het is echter niet de enige alledaagse, praktische zaak waar studenten mee in aanraking komen.

6.2 Mogelijkheden en uitdagingen

Hun dagelijkse doen en laten, naast het studeren, kunnen studenten in Leiden zelf inrichten met dat wat zij graag willen. Dat kan op meerdere manieren: sommige studenten besteden het merendeel van hun tijd aan hun studie, anderen gaan juist op zoek naar extra curriculaire bezigheden. Eerder zijn al de bijbaantjes en het verdienen van geld genoemd, andere opties zijn bijvoorbeeld het doen van vrijwilligerswerk, het aansluiten bij een vereniging of het doen van een bestuursjaar. Bij bijna al deze activiteiten komen studenten in contact met anderen. De meeste studenten bouwen dan ook redelijk snel een nieuw netwerk van contacten en vrienden op in de stad waar zij gaan studeren. Zo hebben zij een nieuw netwerk om in moeilijke situaties op terug te vallen. Een voorbeeld van mogelijkheden die studenten voor studenten open staan, is het volgende. Een van de informanten heeft zich in zijn eerste jaar aangesloten bij de Koninklijke Studentroeivereniging Njord. Hij is toen begonnen met ‘wedstrijdroeien.’ Dat houdt in dat hij met een groep andere jongens van dezelfde gewichtsklasse en met dezelfde roei-ervaring een jaar lang zo’n 8 keer per week heeft getraind, een groot aantal wedstrijden door het hele land bezocht en geroeid heeft en tijdens deze periode een speciaal dieet heeft gevolgd.⁹⁷ Deze strenge eisen waren heel bepalend voor zijn dagelijkse realiteit en beperkten zijn vrijheid binnen het Studentenleven. Alleen die bijzondere tussenfase maakte het voor hem mogelijk om naast zijn studie op het hoogste

⁹⁵ Interview, 10 april 2019.

⁹⁶ Interview, 1 maart 2019.

⁹⁷ Interview, 1 maart 2019.

niveau onder studenten te roeien en bood hem de kans om veel nieuwe ervaringen op te doen. Zijn keuze om te gaan wedstrijdroeien was dan ook een keuze om uit het ‘gewone’ te breken en zich persoonlijk te kunnen ontwikkelen.⁹⁸

Een ander belangrijk onderdeel van de dagelijkse realiteit van volwassenheid is het tegenkomen van uitdagingen. Zo voelen veel studenten de drang om tijdens hun studie goed te presteren. Daardoor kunnen zij aan hun omgeving laten zien dat zij hard werken en goed bezig zijn. Ook vinden zij het belangrijk om te laten zien dat alles op orde is.⁹⁹ Voorbeelden van zaken die studenten op orde wilden houden, zijn hun leefomgeving en hun financiële situatie. Veel studenten hebben dan ook bijbaantjes, waar zij naast hun studie wat geld mee verdienen. Vervolgens is het belangrijk om zorgvuldig met dat verdiende geld om te gaan. Naast de kosten van het dagelijkse onderhoud, lidmaatschappen van verschillende verenigingen en diensten en de kosten van feestjes, uitjes en vakanties, spelen studiekosten in het dagelijks leven een grote rol. Studeren is duur en studies lopen soms anders dan verwacht. Het is daarom belangrijk om genoeg geld te hebben om uiteindelijk de studie af te kunnen ronden. Belangrijk hierbij is het maken van doordachte beslissingen. Doordachte beslissingen worden getypeerd als beslissingen waarbij de maker rekening houdt met de toekomst. Vragen die het dagelijks leven verbinden met de toekomst, zijn bijvoorbeeld: Hoe lang wil ik nog studeren? Wat wil ik na mijn studie gaan doen? Wil ik nog gaan reizen of wil ik aan het werk gaan? Verdien ik nu genoeg geld met mijn bijbaan? Om een toekomstperspectief in antwoorden op deze vragen mee te kunnen nemen, hebben studenten controle over hun impulsen nodig.¹⁰⁰ Dat wil zeggen dat zij zich bewust moeten zijn van dat wat zij in de toekomst, nabij of ver weg, nodig zullen hebben. Soms gaat dat mis, maar studenten vinden het niet erg om fouten te maken. Vaak is het idee naar voren gekomen dat fouten nu nog niet zo veel invloed hebben. De impact die fouten hebben op de levens van mensen die de tussenfase van het studentenleven al achter zich hebben gelaten, wordt veel groter geacht te zijn. Het belangrijkste is dat er nu van fouten geleerd wordt! Wel moeten studenten oppassen nu geen fouten te maken waar zij na het afronden van hun studententijd nog de gevolgen van kunnen voelen:

⁹⁸ Interview, 1 maart 2019.

⁹⁹ Interview, 18 februari 2019.

¹⁰⁰ Interview, 14 februari 2019.

“Als je vijf verschillende studies hebt gedaan, maar niets hebt afgerond, dan heb je flinke studieschulden en daar heb je later juist wel weer veel last van.”¹⁰¹

De lessen die geleerd worden, zijn allemaal onderdeel van het proces van volwassenwording. Het verschil van de tussenfase ten opzichte van de voorgaande kinderfase, is dat kinderen door hun omgeving behoed worden voor het maken van grote fouten. Dat op zich kan weer een motivator zijn voor het uit huis treden en het zoeken naar een eigen plekje. Een informant raakte thuis zo gefrustreerd over het feit dat de fouten die ze wilde maken, uit haar handen werden genomen, dat ze dacht dat haar ouders niet hoorden wat zij nodig had. Een therapeut raadde haar vervolgens aan om uit huis te gaan. Nu voelt ze zich vrij en daardoor ook méér volwassen.¹⁰² Alle studenten maken dus bijna dagelijks keuzes die hun volwassenwordingsproces bevorderen (Hall 1996, 608). Het zijn kleine stapjes op het pad naar volwassenheid:

“Ik heb best vaak thuis momenten dat ik denk, zo he, dit is dus weer het bewijs dat ik nog helemaal niet volwassen ben. (...) Het gaat ook geleidelijk, je gaat steeds meer dingen zelf doen en je wordt steeds zelfstandiger en dus ook meer volwassen, maar dat valt niet zo op. (...) Voornamelijk heeft het te maken met geldzaken, (...) maar dat is echt niet genoeg om volledig volwassen te zijn. Ik denk dat heel veel mensen het wel zo zien en ik denk ook wel dat het een hele belangrijke factor is, alleen wat mij betreft is dat niet genoeg. Ik weet wel dat mijn ouders daar heel veel bewust mee waren. Van, joh, je bent nu zo oud, dus je gaat dit nu zelf betalen, of je bent nu zo oud, dus je gaat nu je eigen risico betalen, of vanaf volgend jaar betaal je je eigen zorgverzekering zelf. Een paar jaar geleden betaalde ik mijn eigen telefoonabonnement. Het zijn steeds stapjes om je financieel onafhankelijk te maken.”¹⁰³

Financiële zaken zijn vaak aangedragen als belangrijke factoren binnen het proces van volwassenwording. De eigen geldzaken op orde hebben is onderdeel van de beweging richting autonomie, zoals dat in het verleden ook al uit sociaalwetenschappelijk onderzoek is gebleken (Arnett 1994, 214). Dat verloop naar autonomie kent vele verschillende gezichten. Een deel van de studenten heeft ouders die hun collegegeld en soms zelfs woonkosten voor hen kunnen betalen. Toch zullen ook deze studenten steeds meer financieel onafhankelijk moeten worden.

¹⁰¹ Interview, 14 februari 2019.

¹⁰² Interview, 20 februari 2019.

¹⁰³ Interview, 10 april 2019.

In welke context studenten zich ook bevinden, zij moeten hun eigen weg vinden en hun eigen stappen zetten.

Bij de verantwoordelijkheden die studenten ervaren, geldt weer diezelfde flexibiliteit die bij andere aspecten van de volwassenheid van studenten ook duidelijk is geworden. Omdat zij zich in een tussenfase bevinden, hoeven zij nog niet alles in één keer goed te doen. Studenten hoeven niet in één keer volwassen te zijn. Wanneer zij dat zelf nodig achten, kunnen zij zich verantwoordelijk en volwassen opstellen. Op andere moment, bijvoorbeeld om 3 uur 's nachts ergens in een kroeg, is dat niet altijd nodig en geven zij zichzelf de vrijheid om toch vooral van het leven te genieten. Dit ondersteunt het idee dat volwassenheid een identificatie is en voortkomt uit wat iemand doet, in plaats van uit wie iemand is (Jenkins 2014, 4). Het belangrijkste van de dagelijkse realiteit is het bewust omgaan met de inhoud en het gedrag die horen bij volwassenheid.

6.3 Individuele antwoorden

Niet alle informanten gaven aan met directe verwachtingen vanuit hun omgeving betreffende hun volwassenheid geconfronteerd te worden. Toch lijkt dat vaak indirect wel het geval. Tijdens meerdere gesprekken waarbij vrienden en kennissen het gesprek binnenvielen, reageerden deze binnenvallers lacherig en verbaasd over dat wat ik met informanten aan het bespreken was:

“Een gesprek over de definitie van volwassenheid, met j^ou?”¹⁰⁴

Opvallend hierbij is dat participanten het makkelijker vinden om over zichzelf te zeggen dat zij misschien niet volwassen zijn, dan om dat van een ander te horen te krijgen. Dat veroorzaakt een moeilijk te beschrijven spanning en ongemak. Verwachtingen zijn er dus wel degelijk. Studenten ervaren deze verwachtingen simpelweg niet altijd heel bewust. Ook interessant is het feit dat veel informanten aan hebben gegeven dat zij mensen die bijvoorbeeld vaak uit gaan en dan veel alcohol consumeren, als minder volwassen zien dan mensen die dat niet doen. Verwachtingen ervaren studenten dus niet alleen van buitenaf, zij projecteren hun eigen verwachtingen zelf ook op hun vrienden en medestudenten. Naast dit complexe web van bewuste en onbewuste verwachtingen, hebben studenten ook nog andere

¹⁰⁴ Informeel gesprek, 21 maart 2019.

invloeden op elkaar. Zo kunnen zij in hun dagelijkse contact met anderen gebruik maken van hun status als wel of als niet volwassen zijnde:

“Je hebt best wel invloed op hoe ‘volwassen’ anderen jou vinden, maar soms is het ook bewust de bedoeling dat ze jou als ‘onvolwassen’ zien. Ik vind het juist soms ook heel chill om nog in die fase te zitten waarin je nog niet 100% volwassen hoeft te zijn en nog niet al je shit zelf hoeft te regelen.”¹⁰⁵

Ook kunnen zij juist hun volwassenheid gebruiken om de oordelen van anderen over hen te beïnvloeden:

“Ik denk dat het belangrijkste is dat je uitstraalt dat je weet waar je het over hebt en dat als er dingen moeten gebeuren, dat je die ook zo snel mogelijk doet. Daarmee zorg je ervoor dat mensen op jou kunnen vertrouwen en ik heb het idee dat dat wel helpt (bij het volwassen overkomen).”¹⁰⁶

Studenten denken bewust na over het effect dat zij op de mensen om hen heen hebben. Het woord ‘volwassenheid’ lijkt daar goed bij te passen, want zelfredzaam en betrouwbaar zijn, zijn volgens henzelf kernonderdelen van volwassenheid. Toch gebruiken zij het woord ‘volwassenheid’ nauwelijks wanneer zij het over hun effect op anderen hebben. Een informant vertelde hoe hij in zijn tussenjaar nagedacht heeft over het soort persoon dat hij wil zijn. Belangrijke vragen die hij zichzelf stelde, waren hoe hij door andere mensen beschouwd wilde worden en hoe hij er voor andere mensen wilde zijn.¹⁰⁷ Hij vertelde expliciet dat hij tijdens zijn tussenjaar niet dacht vanuit het woord ‘volwassenheid’, maar dat zijn ideeën daar eigenlijk wel op neer kwamen. In feite was hij dus actief op zoek naar zijn eigen volwassen identiteit. Volwassenwording blijft uiteindelijk dan ook een zoektocht. Zeker in deze fase van hun leven, onderzoeken Leidse studenten actief wat voor soort volwassene zij willen worden en uiteindelijk willen zijn. Dit hangt samen met de mogelijkheden en uitdagingen die zij tijdens hun studententijd tegen komen. Deze mogelijkheden en uitdagingen zijn verbonden aan de lokale common sense (Geertz 1975, 224). Immers, alles binnen de Nederlandse studentenstad Leiden krijgt betekenis door de cultuur van de mensen die er wonen. Het is

¹⁰⁵ Interview, 10 april 2019.

¹⁰⁶ Interview, 10 april 2019.

¹⁰⁷ Interview, 1 maart 2019.

voor studenten gewoon om bijvoorbeeld een jaar lang te gaan wedstrijdroeien en om zo veel mogelijk ervaringen op te doen, zodat zij zich als persoon kunnen ontwikkelen.

Niet alle studenten zijn dagelijks bewust bezig met het verkrijgen van een volwassen status, maar zij maken wel allemaal hetzelfde proces door en leven allemaal in dezelfde dagelijkse realiteit. De collectiviteit die blijkt uit het feit dat alle studenten de zoektocht doorlopen, maakt hun ervaringen allemaal van dezelfde waarde. Doordat studenten deze zoektocht niet alleen doormaken, kunnen zij van anderen leren en ervaringen uitwisselen. Juist dit contact met anderen is bepalend voor de individuele volwassenwording en uiteindelijk voor wie zij als volwassene zullen zijn. Een informant vertelde over de gevolgen die het niet halen van zijn bindend studieadvies op hem als persoon hadden. Hij voelde zich terneergeslagen en kwam in een sleur terecht.¹⁰⁸ Hij wist niet hoe hij het nieuws aan zijn ouders moest brengen. Zijn huisgenoten merkten de last die hij droeg en hebben veel met hem gesproken. Na een tijdje had hij dankzij deze gesprekken met zijn huisgenoten een nieuw plan opgesteld. Door dat plan aan zijn ouders voor te leggen, liet hij zien dat hij gemotiveerd was om zijn studie nog een tweede keer te proberen:

“Mijn ouders waren wel verdrietig, maar niet om mij, maar juist met mij. Dus ze waren heel empathisch naar mij toe.”¹⁰⁹

Van deze situatie leerde hij dat fouten maken niet erg is, zolang hij ervan leert. Proberen mag altijd, maar “wordt het niets, dan wordt het niets.” Volgens hem was het dan ook goed om zo nu en dan een “fuck it” houding aan te nemen en te beslissen dat andere zaken belangrijker zijn.¹¹⁰ Bij de volgende poging was hij van plan de zaken voorzichtiger aan te pakken.

Volwassenheid is in het dagelijks leven dus een flexibele status. Ieder individu heeft een eigen antwoord op de vragen die die identificatie met zich meebrengt. Echter, het is voor iedereen belangrijk om op de juiste momenten zelfredzaam en betrouwbaar te zijn en adequaat op te kunnen treden. Dat zijn de momenten waarop volwassenheid écht telt.

¹⁰⁸ Interview, 1 maart 2019.

¹⁰⁹ Interview, 1 maart 2019.

¹¹⁰ Interview, 1 maart 2019.

Hoofdstuk 7: Discussie & conclusie

Introductie

In deze thesis hebben wij getracht om het idee van volwassenwording in de westerse context te verdiepen en te nuanceren. Onze focus lag op de betekenissen en de geleefde ervaring die studenten in Leiden zelf aan volwassenwording verbinden. Deze complementaire elementen van de scripties zullen in deze conclusie samen worden genomen. Aan de hand hiervan kan de hoofdvraag, die in het begin van de thesis is gesteld, beantwoord worden. Aan het eind van de conclusie zullen de beperkingen van het onderzoek en aanbevelingen voor vervolgonderzoek worden beschreven.

Zodra een persoon zijn of haar middelbare onderwijs heeft afgerond, moet hij of zij besluiten welke volgende stappen te nemen. Direct verder met studeren, een of meerdere tussenjaren of misschien wel direct aan het werk. Er zijn veel mogelijkheden en iedere optie brengt weer nieuwe vragen met zich mee. Een student moet zich afvragen óf hij op kamers wil en hoe en waar die kamer dan moet zijn. Een studie aan de andere kant van het land maakt een dagelijkse heen- en terugreis onmogelijk. In dergelijke gevallen is verhuizen de enige optie. De grote hoeveelheid vragen waar studenten een antwoord op moeten vinden, is het bewijs van de zoektocht die zij tijdens hun zullen studie ondergaan. Zij moeten constant reflecteren op hun levens, om zo na te kunnen gaan wat zij eigenlijk met hun levens willen doen. De vele ervaringen die studenten tijdens hun zoektocht op kunnen doen, hebben invloed op de manier waarop zij na afloop van hun tijd als studenten de wereld van volwassenheid instappen. Om te kunnen weten hoe zij daar terechtkomen, is het ten eerste belangrijk om te weten wat volwassenheid eigenlijk is.

Volwassenheid is een complex begrip waaraan veel verschillende betekenissen worden gegeven. In de eerste empirische hoofdstukken is getracht uiteen te zetten welke verschillende betekenissen er zijn. Op die manier hebben we geprobeerd de common sense rondom het fenomeen volwassenwording expliciet te maken. Deze common sense bevat een web aan kennis en regels waarvan wordt aangenomen dat alle deelnemers binnen een bepaalde context deze kennen (Geertz 1975, 222). De kennis die in deze thesis is vastgelegd, betreft kenmerken die studenten aan volwassenheid geven maar tevens andere observaties die voortkomen uit de data. De kenmerken autonomie, vrijheid en onafhankelijkheid vormen het eerste blok aan

betekenisgeving. Hieraan gekoppeld werden begrippen als verantwoordelijkheid, eerlijkheid en zelfontplooiing. Autonomie, vrijheid en onafhankelijkheid werden vooral gedefinieerd als verkregen vrijheden die volwassenen losmaken van hun ouders. De volwassen identiteit werd hier dus duidelijk geïllustreerd aan de hand van een interpersoonlijke relatie, namelijk tussen een zoon of dochter en ouders. Dit is een van de niveaus van identificatie zoals beschreven in het theoretisch kader (Brewer, 117-119). Een soortgelijke vorm van identificatie is identificatie van een volwassene ten opzichte van zijn of haar kindertijd. Hoewel dit geen interpersoonlijke relatie is, lijkt het daar wel op. De identificatie van de volwassene vindt plaats ten opzichte van het kind. Het verschil is dat het gaat om dezelfde persoon. Opvallend is dat bovenstaande kenmerken allen een zeer individualistische insteek hebben, met zelfontplooiing aan kop. Zij zijn gericht op zoveel mogelijk zelfcontrole over het leven en de ontwikkeling van het individu wordt geïdealiseerd. De kenmerken komen overeen met de kenmerken die Arnett (1994, 2014) gaf aan volwassenheid: zelfredzaamheid en verantwoordelijkheid. De individualistische invalshoek kan worden gekoppeld aan de neoliberale ideologie die zich heeft gemanifesteerd in de westerse maatschappij (Sukarieh & Tannock 2014, 465). Op dit vlak kan de betekenis van volwassenheid in de westerse context sterk verschillen van niet-westerse contexten, waar minder individualistische identificatie plaatsvindt (Triandis 1989, 510).

De kennis, regels en aannames die allemaal onder de common sense van volwassenheid vallen in de Nederlandse context (volgens Leidse studenten), kunnen tevens worden geanalyseerd aan de hand van een aantal paradoxen die tegengestelde verwachtingen bevatten. Zo wordt volwassenheid gekenmerkt aan de hand van vrijheid en zelfbepaling. Anderzijds wordt een volwassen leven gekenmerkt door structuur. Voorbeelden van dergelijke structuur zijn werken van negen tot vijf, een vaste woonplaats en een partner en kinderen. Dit beeld van volwassenheid wordt erkend door vrijwel alle informanten. Een gestructureerd leven betekent echter een beperking van vrijheid. Een volwassene moet dus altijd afwegen in hoeverre hij of zij vrijheid in het leven nodig heeft en hoe ten opzichte van welke dingen die vrijheid bestaat. Studenten geven aan veel vrijheid te ervaren. Zij zijn voor een deel onafhankelijk geworden van hun ouders – hoewel de meeste studenten aangeven nog niet helemaal onafhankelijk te zijn – maar worden nog niet betrokken in ver gaande verantwoordelijkheden over werk of kinderen. Ze kunnen ervoor kiezen om een jaar langer over hun studie te doen of bepaalde vakken te laten vallen, dit scheidt ook vrijheid. Er is dus een soort tussenfase te herkennen waarin studenten veel vrijheid hebben.

Deze tussenfase is ook te herkennen in de ervaringen van studenten. Zij noemen deze fase zelf “het studentenleven” of “de studententijd.” Zoals deze namen al aangeven, beslaat die wereld een specifiek tijdsplan. Het heeft een duidelijk begin, het kiezen voor een studie, en een duidelijk eind, het afronden van die studie. Deze tussenfase doet denken aan de liminale fase van het rites of passage model van Van Gennep (1909). In die liminale fase scheiden mensen zich af van de rest van de samenleving en verruilen zij de ene identificatie voor de andere. Studenten gaan samenwonen in aparte studentenhuizen, die een soort wereldje op zich zijn. Zij krijgen steeds meer eigen taken en eigen kopzorgen. Voorbeelden daarvan zijn het hebben van een baantje en het niet langer financieel volledig kunnen steunen op ouders. In ruil hiervoor krijgen studenten steeds meer ruimte van de mensen om hen heen om zich te identificeren als volwassene. Het is belangrijk om te onthouden dat het ook mogelijk is de tussenfase op andere locaties door te maken. Uitwonen is geen vereiste, maar biedt wel een duidelijkere illustratie van ‘het studentenleven’ als tussenfase. Bovendien kunnen ook mensen die niet studeren volwassen worden, maar hun volwassenwordingsproces is in ons onderzoek niet aan bod gekomen. Studeren biedt mogelijkheden en uitdagingen die het volwassenwordingsproces van studenten kunnen beïnvloeden. De ruimte om mogelijkheden te benutten en uitdagingen aan te gaan, creëert leermomenten. Deze leermomenten zijn dan weer argumenten voor keuzes die studenten stap voor stap maken betreffende de inrichting van hun volwassen leven. Er is voor studenten dus sprake van een geleidelijke overgang naar volwassenheid. Deze geleidelijke overgang komt overeen met het idee dat identiteit een proces is. Het iets is wat iemand doet en niet wat iemand heeft (Jenkins 2008, 4).

Uiteindelijk ondergaan alle studenten, of zij nou uit of thuis wonen, dezelfde zoektocht. De antwoorden op de vele vragen die hen bezighouden, komen voort uit het contact met anderen. Het opbouwen van een eigen netwerk is voor een volwassene noodzakelijk. Huisgenoten leren elkaar kennen door dagelijks met elkaar samen te moeten leven. Zo komen zij erachter wie waar goed in is en ontstaat er een soort taakverdeling. Optredende problemen, zoals doorgeslagen stoppen, verstopte toiletten of het op tijd doen van boodschappen, kunnen onderling opgelost worden. Zo leren studenten steeds zelfredzamer te zijn. Naast zelfredzaamheid is ook verantwoordelijkheid een thema dat vrijwel alle informanten aangedragen hebben. Dit komt overeen met wat wij in het theoretisch kader al hebben laten zien. De twee belangrijkste aspecten die een rol spelen in het proces van volwassenwording, volgens de verschillende sociaalwetenschappelijke onderzoekstradities, zijn ten eerste een beweging richting autonomie en ten tweede een groeiende verantwoordelijkheidsgevoel van individuen (Arnett 1994, 214). Studenten ervaren dit zelf

ook. Zij vinden het belangrijk om uit te stralen dat zij weten waar zij het over hebben en taken zo snel mogelijk oppakken. Zo laten zij zien dat zij capabel en te vertrouwen zijn.

Rationaliteit is ook een van de kenmerken die wordt geassocieerd met volwassenheid.

Volwassenen dienen niet meteen agressief te worden bij een conflict, maar van hen wordt verwacht dat zij zich rustig gedragen en er met anderen uitkomen. Realisme en vaardigheid sluiten hier ook op aan, evenals autonomie en een gestructureerd leven.

Studenten hebben invloed op de oordelen die anderen van hen hebben, afhankelijk van hoe zij zich presenteren. Alle bovenstaande kenmerken van volwassenheid zijn verbonden aan deze presentatie. De presentatie komt voort uit het zelfbeeld dat studenten van zichzelf hebben en het beeld dat zij graag bij anderen op willen wekken. In hun reflectie op dat waar zij dagelijks mee bezig zijn, speelt de invloed op de oordelen van anderen een rol. Soms gebeurt dat bewust en soms onbewust. Studenten zeggen niet expliciet dat zij 'volwassen' op anderen over willen komen. Toch is de invloed op anderen overeenkomend met de twee kernaspecten van volwassenheid, zoals die uit voorgaand sociaalwetenschappelijk onderzoek zijn gebleken: zelfredzaamheid en verantwoordelijkheid (Arnett 1994, 214). Studenten maken soms wel en soms niet gebruik van karaktereigenschappen die zij zelf als volwassen zien. Dit maakt hen het ene moment volwassener dan het volgende. De identificatie van studenten verandert daardoor continu. De bron hiervan ligt in interactie met mensen. Jenkins heeft ons al duidelijk gemaakt dat identificatie het menselijke vermogen is om verschillende individuen van elkaar te onderscheiden (2008, 4). Dat vermogen uit zich op verschillende momenten en is daarom niet moment gebonden of verbonden aan één directe activiteit. Identificatie is een flexibele status waar individuen met hun acties gebruik van kunnen maken. Bovendien stelt Goffman (1990, 28) dat mensen graag vanuit hun eigen gedrag een bepaald zelfbeeld willen uiten en daarin bevestigd willen worden door een publiek. Wij concluderen vanuit onze data dat deze twee ideeën het beste gecombineerd kunnen worden. Soms willen studenten erkenning voor hun status als volwassene om er gebruik van te kunnen maken en met andere volwassenen mee te kunnen doen, terwijl hen dat op andere moment niet interesseert. Niet altijd willen studenten dus een volwassen identiteit presenteren en hierin bevestigd worden.

Wanneer studenten dit wél willen, kunnen ze op verschillende manieren een volwassen status 'claimen'. Aan de hand van een aantal paradoxen kan dit worden geïllustreerd. Zo wordt van volwassenen verwacht dat zij zich makkelijk aan anderen en aan specifieke situaties kunnen aanpassen. Anderzijds wordt van volwassenen verwacht dat zij sterk in hun schoenen staan en een eigen mening hebben. Wanneer zij het niet met iemand eens zijn, moeten ze niet over zich heen laten lopen. Studenten kunnen de keuze voor zowel

standvastigheid als inschikkelijkheid gebruiken om hun volwassenheid aan te tonen. Hetzelfde geldt voor de paradox van identificatie. Veel studenten geven aan dat volwassenheid een zoektocht is die hen daarheen brengt waar ze moeten zijn. Door gedrag te veranderen, kan hun uiteindelijke, volwassen identiteit worden gevormd. Studenten benadrukken echter ook dat het belangrijk is om niet zomaar delen van hun identiteit op te geven. Kinderlijkheid kan waardevol zijn en hoeft niet tegen volwassenheid in te gaan en is juist deel van wie zij uiteindelijk moeten worden. Opnieuw kunnen studenten aan de hand van beide redeneringen zichzelf als volwassene identificeren. Enerzijds omdat zij zich hebben aangepast aan de volwassen standaard, anderzijds omdat zij juist niet zijn meegegaan met anderen en vast hebben gehouden aan dat wat zij zelf het beste vonden.

Studenten hebben abstracte ideeën over een maatschappelijke definitie van volwassenheid. Die definitie kan per persoon wat verschillen, maar iedereen kan er wel kenmerken aan toeschrijven. Ook vinden studenten dat volwassenheid te maken heeft met het maken van goede keuzes. Volwassenheid is uiteindelijk een ideaalbeeld. Toch vinden studenten meestal niet dat de maatschappelijke notie over volwassenheid per definitie bij hen past. Zij waarderen vaak op hun eigen manier verschillende aspecten van dat maatschappelijke ideaalbeeld. Dit vormt hun persoonlijk definitie van volwassenheid genoemd kunnen worden. Aangezien volwassenheid een ideaaltype is en aangeeft of een persoon de juiste keuzes maakt, kan het begrip gebruikt worden om te beoordelen of anderen de juiste keuzes maken of niet. Zodoende wordt volwassenheid een instrument waarmee men kan sanctioneren of complimenteren als men daar behoefte aan heeft. Verwachtingen die bestaan over hoe volwassen iemand dient te zijn, zijn afhankelijk van leeftijd. Wanneer iemand niet voldoet aan dergelijke leeftijdsverwachtingen met betrekking tot volwassenheid, zoals bijvoorbeeld het kenmerk autonomie, kan deze persoon worden gemarkeerd als zijnde 'onvolwassen'. Op deze manier kunnen studenten elkaar sanctioneren wanneer een van de studenten iets doet, wat niet volgens de maatschappelijke verwachtingen is. Aan de hand van deze bevinding kan geconcludeerd worden dat wanneer een student waarde hecht aan een volwassen status, er slechts beperkte bewegingsruimte is, aangezien hij of zij moet voldoen aan de kenmerken van de maatschappelijke definitie. Dit kan een vernauwende werking hebben en druk leggen op de schouders van studenten, al helemaal wanneer zij achterlopen op de verwachte mate van volwassenheid die bij hun leeftijd past, zoals het geval is bij studenten die wat ouder zijn dan gemiddeld.

Ideeën die studenten hebben over hun status van volwassenheid zijn onderdeel van de eerder genoemde common sense en lijken in de dagelijkse beleving voor hen dan ook heel

vanzelfsprekend (Geertz, 1975). De lokale common sense heeft dan ook een grote invloed op de dagelijkse ervaring van volwassenheid. In de tussenfase van het studentenleven ervaren studenten een vrijheid om nog een poos aan de kenmerken en verplichtingen van volwassenheid te ontsnappen. Zij hoeven immers aan niemand verantwoording af te leggen en kunnen daardoor bijvoorbeeld zelf beslissen hoe laat zij thuis willen komen. Dit biedt hen toch weer ruimte de wereld en zichzelf te ontdekken en leidt tot persoonlijke ontwikkeling. Het opmerkelijke is dat die persoonlijke ontwikkeling de drijfveer achter het hele proces van volwassenwording is. Persoonlijke ontwikkeling leidt immers richting volwassenheid. Deze ruimte om eigen keuzes te maken, dwingt studenten na te denken over wat zij zelf willen. Het maken van doordachte beslissingen is een vaardigheid die studenten juist tijdens hun studententijd aanleren. Bij het maken van doordachte beslissingen is het belangrijk dat de maker rekening houdt met de toekomst. Dat wil zeggen dat hij of zij zich bewust moet zijn van dat wat in de toekomst, nabij of ver weg, nodig zal zijn. Ondanks dat studenten zich ervan bewust zijn dat een bepaalde keuze misschien niet de beste is, ervaren zij een vrijheid om toch te kiezen voor de optie waar zij het meeste plezier uit zullen halen. Dit kan alleen tijdens de studententijd en maakt het daarom tot een zo fascinerende levensfase. Soms gaat dat beslissen mis, maar fouten maken is niet erg. Volwassen worden blijft een leerproces! Het is belangrijk om op de juiste momenten zelfredzaam, betrouwbaar en toekomstbewust op te treden. Dat zijn de momenten waarop volwassenheid écht telt.

In ons onderzoek hebben wij ons gericht op algemene betekenissen en dagelijkse ervaringen van volwassenheid, zonder daarbij op specifieke onderdelen te letten. Zo hebben wij niet onderzocht in hoeverre er genderverschillen bestaan met betrekking tot betekenissen en ervaringen van volwassenheid. Zoals wij in de inleiding aangaven, zijn wij ons er wel van bewust dat gender invloed heeft op alle betekenissen en ervaringen van mensen. Binnen het tijdsbestek van dit bachelorproject hebben wij geen tijd gehad om ook het genderspect mee te nemen in de mate waarin het verdient bestudeert te worden. Wij zijn van mening dat het van toegevoegde waarde is om in vervolgonderzoek juist wel op het genderspect van volwassenheid te letten. Een soortgelijke suggestie zouden wij willen doen met betrekking tot verschillende nationale contexten. De manier waarop volwassenheid wordt gedefinieerd en beleefd, is sterk afhankelijk van de context waarin dat gebeurt. Voor vervolgonderzoek zou het interessant zijn om te kijken naar de verschillen en overeenkomsten in volwassenwording tussen studenten in verschillende steden en landen. Een andere aanbeveling die wij willen doen is om bij vervolgonderzoek specifiek te letten op leeftijdsgebonden ervaringen. Het zou bijvoorbeeld interessant zijn om te spreken met informanten die een stuk jonger of ouder

zijn dan de gemiddelde leeftijd van andere studenten. Dit kan nog meer inzicht geven in de verhouding tussen leeftijd en volwassenheid. Ook is het interessant om uitgebreider aandacht te geven aan de relatie tussen studenten en hun ouders. In deze thesis zijn de betekenissen en ervaringen van slechts een kleine hoeveelheid ouders meegenomen. Informanten geven zelf vaak aan dat het contact met hun ouders bepalend is voor hun volwassenwording. Deze bevinding zou door meer contact met ouders dus verbreedt en mogelijk ook verdiept kunnen worden.

Volwassenwording blijft uiteindelijk een zoektocht. Zeker in deze fase van hun leven onderzoeken Leidse studenten actief hoe zij volwassen willen zijn. Er zijn veel mogelijke antwoorden op die vraag, die allemaal in de loop der tijd tot stand komen, door de ervaringen die studenten in de tussenfase van het studeren opdoen. Alle studenten maken hetzelfde volwassenwordingsproces door en leven allemaal in dezelfde dagelijkse realiteit, waardoor hun antwoorden allemaal van dezelfde waarde zijn. Uiteindelijk zal misschien wel niemand het illustere idee van volwassenheid bereiken, maar met het afsluiten van het studentenleven nemen studenten in ieder geval de laatste stap in hun volwassenwordingsproces en zijn zij een ander mens dan voorheen. In deze thesis hebben wij geprobeerd te laten zien hoe studenten omgaan met het idee van volwassenheid. De bevindingen dienen dan ook als bewijs dat Leidse studenten, in tegenstelling tot wat de quote uit *The Breakfastclub* deed vermoeden, wel degelijk tijd en aandacht aan persoonlijke ontwikkeling besteden. Het beeld van studenten dat in media vaak naar voren komt, lijkt dan ook te negatief. Vaak is gesteld dat volwassenheid een complex begrip is. Etnografisch onderzoek kan daar meer diepte aangeven door juist de betekenissen en de geleefde ervaringen van studenten zelf op de voorgrond te plaatsen. Zo ontwikkelt zich een beter begrip van volwassenheid en wordt volwassenheid tastbaarder.

Literatuurlijst

- American Association of Anthropology. "Principles of Professional Responsibility." Laatst bewerkt: 1 november 2012. Geraadpleegd op: 20 januari 2019.
<http://ethics.americananthro.org/category/statement/>.
- Anagnost, Ann. 2013. 'Introduction: Life-Making in Neoliberal Times'. *Global Futures in East Asia: Youth, Nation, and the New Economy in Uncertain Times*. Edited by Ann Anagnost, Andrea Arai & Hai Ren. 1-28. Stanford, Cal.: Stanford University Press.
- Anderson, Benedict. 2006. *Imagined communities: Reflections on the origin and spread of nationalism*. Londen: Verso Books.
- Arnett, Jeffrey J. 1994. "Are college students adults? Their conceptions of the transition to adulthood." *Journal of Adult Development* 1 (4): 154-168.
- Arnett, Jeffrey J. 2000. "Emerging adulthood: A theory of development from the late teens through the twenties." *American psychologist* 55 (5): 469-480.
- Benyahia, Sarah C., Freddie Gaffney, en John White. 2010. *A2 film studies: the essential introduction*. Londen: Routledge.
- Boeije, Hennie R. 2010. *Analysis in Qualitative Research*. London: Sage.
- Bourdieu, Pierre, en Richard Nice. 1977. *Outline of a Theory of Practice*. Cambridge: Cambridge University press.
- Brewer, Marilyn B. 2001. "The many faces of socialidentity: Implications for political psychology." *Political psychology* 22 (1): 115-125.
- Bucholtz, Mary. 2002. "Youth and cultural practice." *Annual review of anthropology* 31 (1): 525-552.
- Burton, Linda M. 1997. "Ethnography and the meaning of adolescence in high-risk neighborhoods." *Ethos* 25 (2): 208-217.
- Coutereel, Marine. "Moet je echt iedereen lastig vallen met je #10yearchallenge?" Laatst bewerkt: 17 januari 2019. Geraadpleegd op: 18 januari 2019.
<https://www.vice.com/be/article/59xmmz/waarom-je-10yearchallenge-dom-is-facebook-gezichtsherkenning>.
- Côté, James E. 2000. *Arrested adulthood: The changing nature of maturity and identity*. New York: New York University Press.
- DeWalt, K.M., en DeWalt, B.R. 2011. *Participant observation: a guide for fieldworkers*. Plymouth: AltaMira Press.

- Douglas, Mary. 2003. *Purity and danger: An analysis of concepts of pollution and taboo*. Londen: Routledge.
- Eijkhout, Fabian. 2019. “ ‘Volwassen’ Michael Smith lastige tegenstander voor Michael van Gerwen: ‘In potentie wereldkampioen’.” Laatst bewerkt: 1 januari 2019. Geraadpleegd op: 18 januari 2019. <https://www.omroepbrabant.nl/nieuws/2910076/Volwassen-Michael-Smith-lastige-tegenstander-voor-Michael-van-Gerwen-In-potentie-wereldkampioen>.
- Eriksen, Thomas Hylland. 2010. *Ethnicity and nationalism: Anthropological perspectives*. Londen: Pluto Press.
- FCUpdate. “Locadia vindt zichzelf volwassen geworden bij Brighton.” Laatst bewerkt: 16 januari 2019. Geraadpleegd op: 18 januari 2019. <https://m.fcupdate.nl/voetbalnieuws/344549/locadia-voelt-dat-hij-volwassen-is-geworden-bij-brighton/>.
- Frank, Susan J., Catherine B. Avery, en Mark. S. Laman. 1988. “Young adults' perception of their relationships with their parents: Individual differences in connectedness, competence, and emotional autonomy.” *Developmental Psychology* 24 (5): 729-737.
- Geertz, Clifford. 1975. "Common sense as a cultural system." *The Antioch Review* 33 (1): 5-26.
- Gemeente Leiden. “Leidenincijfers: Staat van Leiden - Onderwijs.” Laatst bewerkt: 20 januari 2019. Geraadpleegd op: 20 januari 2019. https://leiden.buurtmonitor.nl/jive/report?openinputs=true&id=svl_onderwijs.
- Gilmore, David. 1990. *Manhood in the making: Cultural concepts of masculinity*. New Haven: Yale University Press.
- Goffman, Erving. 1978. *The presentation of self in everyday life*. London: Harmondsworth.
- Grotevant, Harold D., en Catherine R. Cooper. 1986. “Individuation in family relationships: A perspective on individual differences in the development of identity and role-taking.” *Human Development* 29 (2): 82-100.
- Grievink, Jeen. “Tost: “Coureurs tegenwoordig niet meer zo volwassen als voorheen”.” Laatst bewerkt: 13 januari 2019. Geraadpleegd op: 18 januari 2019. <https://www.gpfans.com/nl/artikelen/11258/tost-coureurs-tegenwoordig-niet-meer-zo-volwassen-als-voorheen/>.
- Hall, Stuart. 1996. “*The Question of Cultural Identity*.” In *Modernity: An Introduction to Modern Societies*, 595-618. London: Blackwell.
- Hannerz, Ulf. 1992. *Cultural complexity: Studies in the social organization of meaning*. New York: Columbia University Press.
- Headland, Thomas N., Kenneth L. Pike, en Marvin Ed Harris. (Eds.). 1990. *Emics and etics:*

- The insider/outsider debate*. Thousand Oaks: Sage Publications Inc.
- Hogan, Dennis P., en Nan Marie Astone. 1986. "The transition to adulthood." *Annual review of Sociology* 12 (1): 109-130.
- Howe, Neil., William Strauss. 2003. *Millennials go to college: Strategies for a new generation on campus*. Washington DC: American Association of Collegiate Registrars and Admissions Officers (AACRAO).
- Hughes, John, Gil Friesen, Andrew Meyer, Ned Tanen, Emilio Estevez, Paul Gleason, Anthony Michael Hall. 1985. *The breakfast club*.
- Iedema, Jurjen, en Karin Sanders. 1996. "Verschillen in manier en leeftijd waarop Nederlandse jongeren geboren na 1930 uit huis gaan." *Mens en Maatschappij* 71 (1): 25-40.
- Jenkins, Richard. 2008. *Social identity*. New York: Routledge.
- Jessor, Richard, John E. Donovan, en Frances M. Costa. 1991. *Beyond adolescence: Problem behavior and young adult development*. New York: Cambridge University Press.
- Kamernet. 2018. "Stijgende huurprijzen studentenkamers." Geraadpleegd op: 20 januari 2019. <https://blog.kamernet.nl/blog/stijgende-huurprijzen-studentenkamers/>.
- Lebowitz, Shana. "19 tekenen dat je volwassen bent – ook al voelt dat misschien niet zo." Laatst bewerkt: 28 juni 2018. Geraadpleegd op: 18 januari 2019. <https://www.businessinsider.nl/19-tekenen-van-volwassenheid-op-tijd-komen-feedback-meer-dingen-2018/>.
- Misérus, Mark. "Gemiddelde prijs studentenkamer voor het eerst boven de 400 euro." Laatst bewerkt: 14 augustus 2018. Geraadpleegd op: 2 december 2018. <https://www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/gemiddelde-prijs-studentenkamer-voor-het-eerst-boven-de-400-euro~b188459f/>.
- Modell, John. 1991. *Into one's own: From youth to adulthood in the United States, 1920-1975*. Berkeley: University of California Press.
- Nelson, Larry J., Laura M. Padilla-Walker, Jason S. Carroll, Stephanie D. Madsen, Carolyn McNamara Barry, en Sarah Badger. 2007. "If you want me to treat you like an adult, start acting like one!" Comparing the criteria that emerging adults and their parents have for adulthood." *Journal of Family Psychology* 21 (4): 665-674.
- Peirano, Mariza G.S. 1998. "When anthropology is at home: the different contexts of a single discipline." *Annual review of anthropology* 27 (1): 105-128.

- Pożarlik, Grzegorz. 2013. "Individual, collective, social: identity as (most) contested social science concept in the symbolic interactionism perspective." *Studies in Euroculture* (1): 78-85.
- Ritzer, George. 2007. *The Blackwell Encyclopedia of Sociology*. Oxford: Blackwell Publishing Ltd.
- Schaie, Klaus W. 1982. *Toward a stage theory of adult cognitive development*. In: K.W. Schaie and J. Geiwitz (Eds.). *Readings in adult development and aging*. Boston: Little, Brown.
- Schlegel, Alice en Herbert Barry III. 1991. *Adolescence: An anthropological inquiry*. New York: Free Press.
- Sukarieh, Maysoun en Stuart Tannock. 2014. 'The Neoliberal Embrace of Youth' & 'Youth and Capitalism in History'. In: *Youth Rising? The Politics of Youth in the Global economy*: 12–54. New York: Routledge.
- Schutt, Russell K. 2011. *Investigating the social world: The process and practice of research*. Thousand Oaks: Pine Forge Press.
- Silva, Jennifer M. 2012. "Constructing adulthood in an age of uncertainty." *American Sociological Review* 77 (4): 505-522.
- Stephenson, Stanley P. Jr. 1979. "From school to work: A transition with job search implications." *Youth & Society* 11(1): 114-132.
- Strang, Veronica. 2009. *What anthropologists do*. New York: Berg.
- Triandis, Harry C. 1989. "The self and social behavior in differing cultural contexts." *Psychological review* 96 (3): 506-520.
- Turner, Lynn H., West, Richard. 2010. *Introducing communication theory: Analysis and application (Volume 2)*. New York: McGraw-Hill Education, 2010.
- Turner, Victor. 1967. *The Forest of Symbols: Aspects of Ndembu ritual*. Ithaca, New York en London: Cornell University Press.
- Van der Veen, Pam. "Wat te doen met zoon (20) die blowt en op de bank hangt." Laatste bewerkt: 13 januari 2019. Geraadpleegd op: 18 januari 2019. <https://www.ad.nl/gezond/wat-te-doen-met-zoon-20-die-blowt-en-op-de-bank-hangt~aeeb72bc/>.
- Voetbalzone. "Klopp: "Dit was een van onze meest volwassen optredens"." Laatste bewerkt: 12 januari 2019. Geraadpleegd op: 18 januari 2019. <https://www.goal.com/nl/nieuws/klopp-dit-was-een-van-onze-meest-volwassen-optredens/1q3xqj3udcjqr17a4275i8vuxt>.